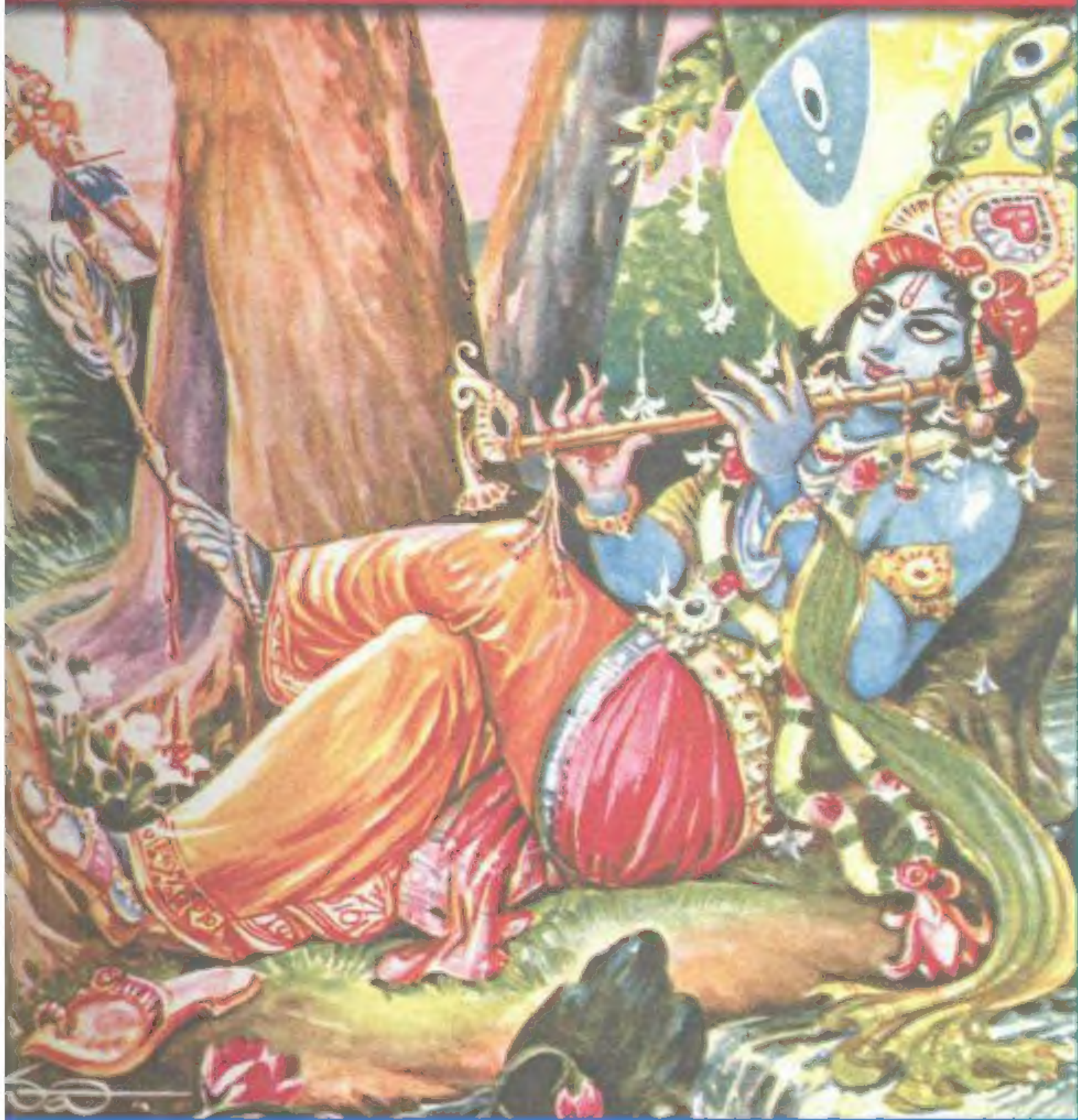
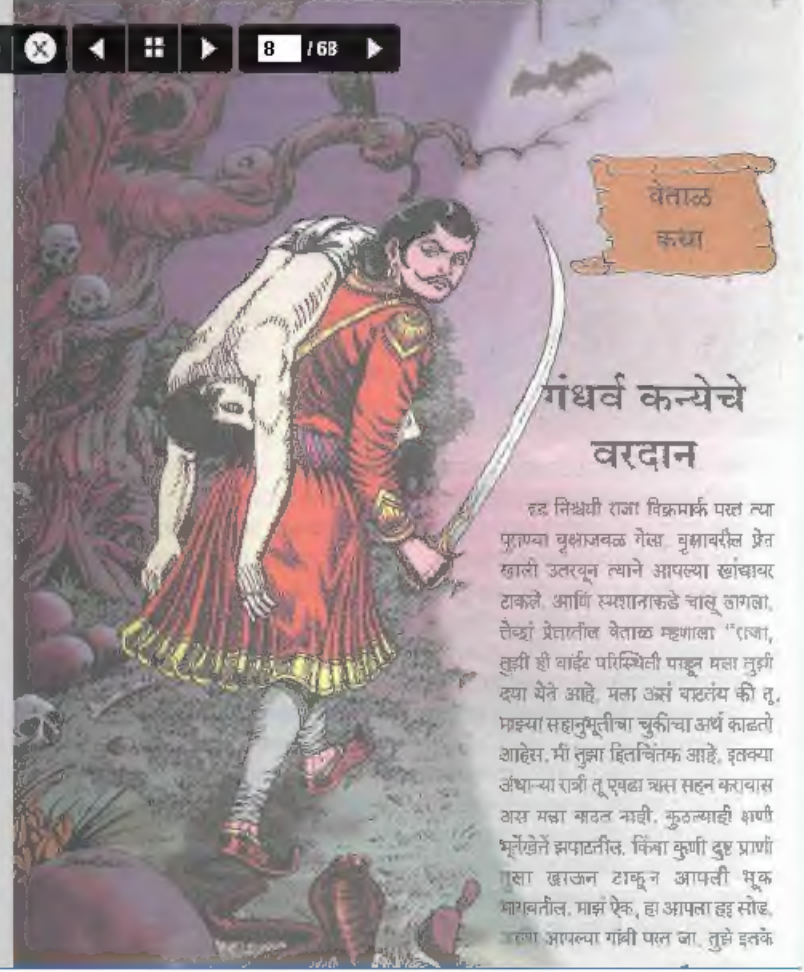
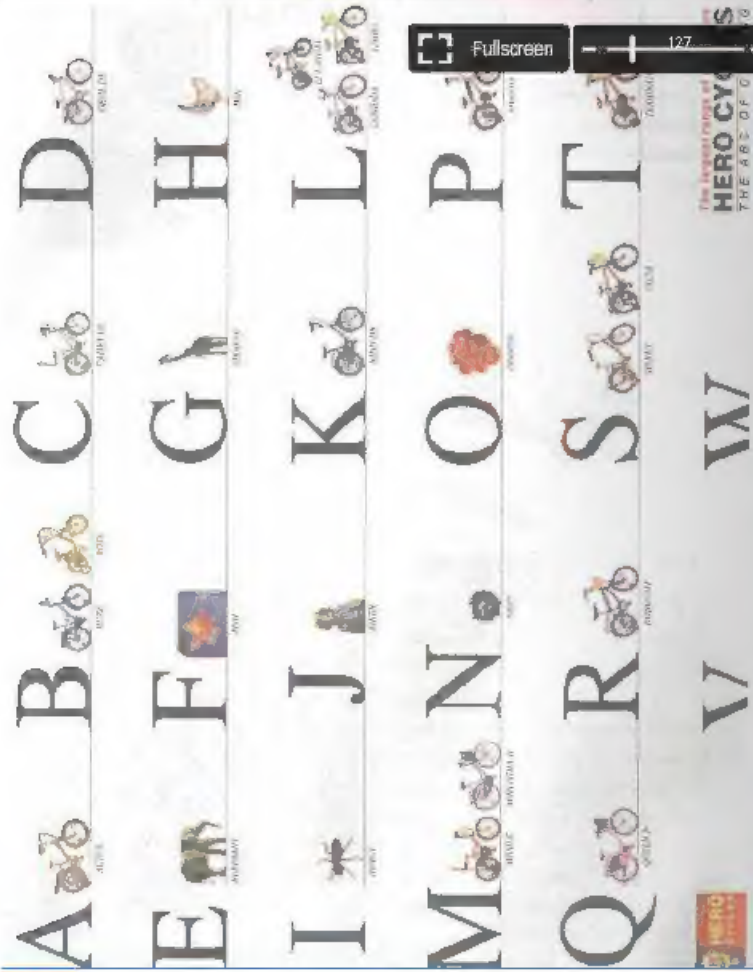
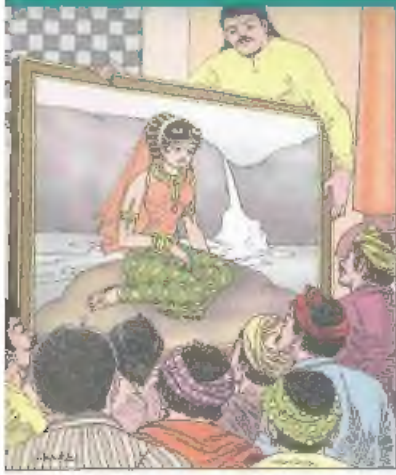

जुलै २००१ Rs. 10/-

चांदोबा

कष्ट बघून मला 'प्रबोध चित्रकाराची' आठवण झाली, तो पण तुझ्यासारखाच मानसिक रोगाला बळी पडला होता. दुसऱ्याचे नुकसान न होता स्वतःचे केले होणाऱ्या कुठल्याही गोष्टीला स्वार्थ म्हणत नाहीत. हेच तत्त्व म समजल्यामुळे अगदी शेवटपर्यंत तो अनेक कष्ट सहन करत राहिला. त्या चित्रकाराची गोष्ट ऐक, आणि मग आपल्या कर्तव्याविषयी निर्णय घे, मला आशा आहे की तुला पोची तरी सुसुद्धी येईल". असे म्हणून वेताळ गोष्ट मांगू लागला.

वैशालिनी राज्यांत प्रबोध नांवाचा एक चित्रकार राहत होता. चित्रकलेत तो निपुण होता. त्याची चित्रे सुंदर आणि जिवंत वाटत असत. परंतु दुर्दैवाने सामान्य जनतेला त्याच्या चित्रांची काहीच कदर नव्हती. त्यामुळे त्याला आपला संसार चालविणे अत्यंत कठीण होत होते. कुटुंबातल्या

लोकांना पोटभर खायला देणे सुद्धा मुश्किल होते. तरी पण तो बदलायला तयार नव्हता. काही दुसरे काम करून पैसांमिळविण्याची त्याची तयारी नव्हती. सगळे कुटुंब त्याच्याच अवलंबून होते. आपल्या कुटुंबाची दुर्दशा पाहून त्याला फार दुःख होई. बायकोमुलांना जपाशी बघून त्याला चैन पडत नसे. आ सगळ्यांसार विचार करून त्याने आपले सारे कसन पणाला लावून एक सुंदर चित्र काढायचे ठरविले.

त्याला असे वाटत होते की हे चित्र राजकुमाराला दाखवावे, राजा नुकताच मरण पावल्यामुळे कपफरच राजकुमार राजा बनणार होता.

थोड्याच दिवसांत त्याने आपली सारी कला पणाला तयार एक सुंदर अद्भुत स्त्रीचेचित्र काढले. ते चित्र घेऊन तो राजधानीत गेला. राजकुमाराला भेटायचे त्याचे सर्व प्रयत्न असफल झाले. त्याला वाटले दुर्भाग्य काही त्याची पाठ सोडायला तयार नाही. बाबून सुटकेचा काही मार्ग नाही.

त्या स्त्री प्रबोध एक धर्मशास्त्रत राहिला. तेथे राहाणाऱ्या दुसऱ्या प्रवाशांनी त्याचे चित्र पाहून त्याचे रूप कौतुक केले. पण त्यांच्या कौतुकाने त्याला जास्तच वाईट वाटले. आपल्या असहाय स्थितीचे तो मनातल्या मनात दुःख करीत होता.

त्या रात्री एक प्रवासी उशीरा प्रवेशाळेत आला तो तरुण होता. खाबादार होता. दिसायला सुंदर होता. त्याने दुसऱ्या प्रवाशांकडून प्रबोधच्या चित्राचे कौतुक ऐकले म्हणून त्याला पण ते चित्र बघण्याची इच्छा झाली. प्रबोधने त्या तरुणाला ते चित्र दाखविले.

चित्रांतल्या त्या स्त्रीचे सौंदर्य पाहून तो क्षणभर

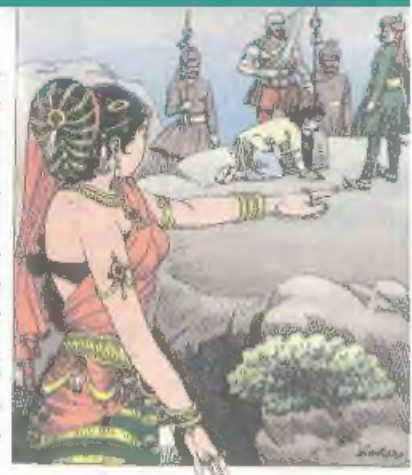
स्तब्ध झाला. मंत्रमुग्ध होऊन काहीवेळ एकटक त्या चित्राकडे तो बघत राहिला. मोलता मोलता त्याला कळले की प्रबोधला राजाला भेटला असले नाही. तो म्हणाला "चित्रकलेतले तुझे निपुण्य प्रशंसनीय आहे. माझ्या बरोबर येईल तर मी तुझी राजाशी गाठ घालून देईन".

प्रबोधला आणखी काय हवे होते? तो त्या तरुणाबरोबर गेला. तो तरुण त्याला सरळ राजवाड्यात घेऊन गेला. त्याला एका दालनात बसवून तो आत गेला व राजाच्या वेशांत फत आला. प्रबोधच्या नकाश आले की हा तरुण दुसरे कोणी नसून स्वतः राजकुमारच आहे. प्रबोध त्याला बंदन करून म्हणाला "माफ करा, पण धर्मशास्त्रत मी आपल्याला ओळखू शकलो नाही."

राजकुमार अभिषिक्त वस्त्र म्हणाला "राज्यांत काय श्रद्धासोयी चालू आहेत हे समजून घेण्यासाठी मी वेशांतर करून फिरत असतो. कुपी माला ओळखू नये म्हणून सामान्य माणसासारखे कपडे घातले. आता हे तुझे चित्रां खातीर या सुंदरीने माझे मन मोडून टाकले आहे. तिच्याशीच मी विवाह करण्याचा निश्चय केला आहे. तू मला तिची माहिती दिलीस तर मी तुला दहा हजार मोहारा बक्षिस देईन".

"राजकुमार हे तुलनेच रंगविलेले चित्र आहे. ही कुपी जिवंत सुट्टी नाही. ही माझी केवळ कल्पना आहे." प्रबोध म्हणाला.

अभिषिक्त पात म्हणाला "प्रबोध, मजानुद्धा चित्रकलेचे योगेकार झाला आहे. कुठेतही चित्र पाहून मी सांगू शकतो की हे जिवंत माणसाचे आहे, की काल्पनिक आहे. माझ्यावर विश्वास ठेव. तिच्याबद्दल तू जी माहिती वशील ती मी गुप्त ठेवीन.

खरंच सांग ही सुंदरी कोण आहे? कुठे आहे?"

अभिषिक्ताचे मोलणे ऐकून प्रबोध शस्त्रन गेला. आणि म्हणाला "मी आपल्याला जे सांगितले ते खरं आहे. हे चित्र केवळ माझी कल्पना आहे."

त्याच्या या उत्तराने नाराज झालेल्या अभिषिक्ताने सैनिकांना बोलावून सांगितले, "या मूर्खाला पर्वताच्या कड्यावर घेऊन जा. याचे डोकें उडवून खाती दरीत फेकून घा".

सैनिक प्रबोधला पर्वताच्या कड्यावर घेऊन गेले. आपल्या दुर्दशेवर शोक करत ते म्हणू लागला. "चित्रकलेवर विश्वास ठेवून संकट ओढवून घेतले. आता सुटकेची आशा पण नाही. माझी बायको मुले मनास होतील. आता केवळ त्यांचे रक्षण करी".

सैनिक प्रबोधचा शिरच्छेद करणार एवढ्यांत एक स्त्री तिथे प्रगट झाली, तिने सैनिकांना थांबवले आणि त्यांना विचारले "तुम्ही याला कां मारत आहात?"

सैनिक म्हणाले "राजाची आज्ञा".

तेव्हाच तें प्रयोगने त्या स्त्रीला बघितले. त्याच्या आध्यात्मिक सीमा उरली नाही. नकळत त्याच्या तोंडून शब्द बाहेर आले, "तुझ्यामुळेच ही शिक्षा मला मिळाली आहे". त्याच्या बोलण्यावर चकित होत ती म्हणाली, "माझे नांव मणिमालिका आहे. माझी मर्जी असेल तरच मानव मला बंधू राकतात. आजपर्यंत तू मला बघितलेलेच नाहीस, तर मी तुझ्या शिक्षेचे कारण कसे होईन?"

प्रबोधने आत्मसर्वना वळलेली हकिगात तिला सांगितली तेव्हा मणिमालिका म्हणाली, "हे अगदी अजब घाटने आहे. माझे चित्र तू कसे काढलेस? माझा तुझ्या बोलण्यावर विश्वासच बसत नाही."

"मी काढलेले चित्र तू पाहिलेस तर तुला कळेल की मी जे म्हणतो आहे, ते अक्षान् अक्षर खा आहे." प्रबोध म्हणाला.

"जर ते चित्र तुम्हें माझ्यासारखेच असेल तर तू म्हणशील ते बक्षिस मी तुला देईन". मणिमालिका म्हणाली.

मणिमालिका, प्रबोध बरोबर राजवाड्यात जायला निघाली तेव्हा सैनिकांनी त्यांना अडवले. ते म्हणाले "राजाचे नुसार आचा शिरच्छेद करायलाच पाहिजे. तुम्ही नजूल व्हा."

त्यांचे बोलणे ऐकून रागाने मणिमालिका म्हणाली "मूर्खाने मी किती शक्तीशाली आहे हे तुम्हाला माहित नाही. दगड बना!". जसे म्हणत तिने त्यांना शाप दिला.

दुसऱ्याक्षणी सूर्य सैनिक दगड बनले. मणिमालिका प्रबोधला घेऊन अदृश्य झाली आणि पळभरांत दोघे राजवाड्यांत पोचले.

प्रबोधला तिचे वषताच दुसराज अभिषिक्ताने विचारले, "तू कसा सुद्धा आलास?" दुसऱ्याक्षणी, त्याने मणिमालिकेला बघितले आणि आनंदून विचारले "हीच ना तुझ्या चित्रातील सुंदरी! रोन्दी मला जे धाटले होते तेच खरं निघाले. तुझे चित्र सजीव खोच आहे. आता कां होईना तू तिला माझ्या समोर घेऊन आलास हे चांगलेच झाले. हेच काम तू पहिल्यांदा केले असतेस तर किती बरे झाले असते."

तेव्हा मणिमालिकेस म्हणाली "वज्रकुमार, ते चित्र मला दाखवा तरी. मला पण ते चित्र एकदा बघू दे".

अभिषिक्ताने ते चित्र आणून मणिमालिकेला दाखवले. अगदी आपल्या सारख्या दिसणाऱ्या त्या स्त्रीच्या चित्राकडे बघून चकित होत ती म्हणाली, "राजकुमार, हे चित्र खरोखरच प्रबोधने कल्पनेने काढलेले आहे. चरण शक्यासारख्या गंधर्वकन्येला प्रबोध बघणे शक्यच नाही."

"तू गंधर्वकन्या अस! काहीतऱ आणखी कुणी अस. मला तुझे दर्शन झाले हे मी माने भान्य समजतो. कृपया तू माझ्याशी विवाह कर". अभिषिक्ताने प्रार्थना केली.

दृढ स्वराने मणिमालिका म्हणाली, "मी तुम्ही इच्छा पुरी करे शकत नाही. पण प्रबोधला मी जे बघून दिले होते ते मी पूर्ण करीन. तो जे मागेल तो मी त्याला देईन".

अभिषिक्त लाबडवोब प्रबोधला म्हणाला, "ही माझ्याशी विवाह करेन असा वर माग. लवकरच माझा राज्याधिकेक होणार आहे. मी तुला जहागीर देउन राजा बनवीन. मी बघून देतो".

मणिमालिकेने त्याला धीर देत म्हटले "प्रबोध, जर मी राजकुमाराशी विवाह करावा अशी तुम्ही

इच्छा असली तर जरूर करीन. मी तो वर तुला वेईंग, चारण मी दिलेले बघून परत घेणार नाही. निःसंकोचपणाने तुम्ही इच्छा माग".

हात जोडून प्रबोध म्हणाला "हे गंधर्व सुंदरी, मला मारणाऱ्या सैनिकांना तू दगड बनवलेस. कृपाकरून त्यांना पात मनुष्यरूपात आणून जिवंत कर. मला तुझ्याकडून हाथ वर द्या आहे."

"नथास्तु" असे म्हणून गंधर्वकन्या अदृश्य झाली. प्रबोधने अभिषिक्ताला प्रणाम करत म्हटले "बुचराज, मला माफ कर. मी आपली इच्छा पुरी करे शकतो नाही. आपण जी शिक्षा खात, ती भोगण्यास मी तयार आहे."

अभिषिक्ताने त्याला प्रेमाने आविंगन दिले. आणि म्हणाला "तुम्ही चित्रकला खरोखरच अगोड

चांदोबा

13

जुलै २००१

जुलै २००१

12

चांदोबा

आहे. अवर्णनीय आहे. तू उचकोटीचा चित्रकार आहेस". अशी प्रशंसा करून त्याने प्रबोधला विविध आमोल भेटवस्तू देऊन निरोप दिला.

ही गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला "राजा, प्रबोधने आमच्यात किती काळ राहून केले. पैसे मिळत नसल्याने तो आपले कुटुंब पोसू शकत नव्हता. शेवटी अभिविक्ताच्या आज्ञेनुसार मरणाचे होता, पण गंधर्वकन्या मणिमालिकेने त्याचे प्राण वाचविले, अशा परिस्थितीत मणिमालिका त्याला हवा तो घर बायलां तयार असल्यात, त्याने अपर संपत्ती सांगायला हवी होती. त्याऐवजी त्या मुखाने दगड बनलेल्या सैनिकांचे प्राण परत मागितले.

हा त्याचा थडेपणा नाही तर अजून काय आहे? आता अभिविक्ताचे बंधू, त्याला माहित होते, की प्रबोधने घर मागितला असता, तर त्याचा गंधर्वकन्येशी विवाह झाला असता, तरी सुद्धा प्रबोधने असे न करता दगड झालेल्या सैनिकांना वाचविण्यासाठी त्याचा उपयोग केला, ह्या अपराधाची प्रबोधला त्याने कधी शिक्षा घायता द्यावी होती. पण त्याने असे काही न करता प्रबोधच्या चित्रकलेची प्रशंसा केली व त्याला खूप वसिरे दिली. माझ्या मताने हा अभिविक्ताच्या मनाचा

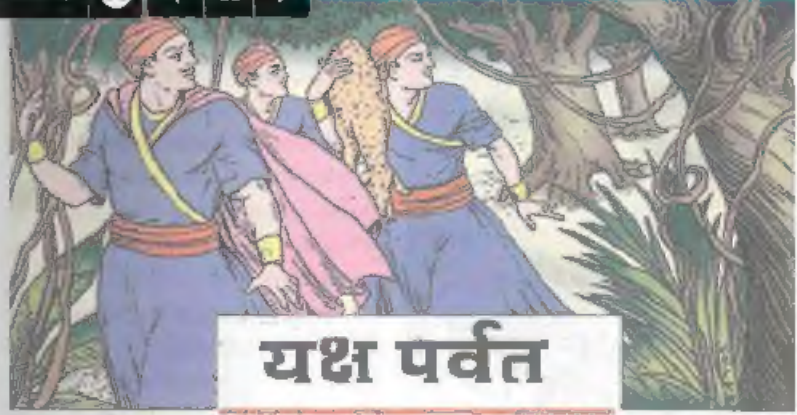
चंचलपणा आहे. पाझ्या या शंकांची उत्तरे माहित असून तू ती दिली नाहीस तर दुसऱ्या होण्याची शक्यता होतील".

वेताळाच्या शंकेचे निरसन करण्यासाठी निव्वगळ म्हणाला, "अभिविक्ताने प्रबोधला जहा- भिरीचे आमिष दाखविले पण तो त्यापासून दूर राहिला. त्याने सैनिकांचे प्राण वाचविले. तो कलेतून मिळालेल्या पैशानेच आपल्या कुटुंबाला मुखी करू शकितो. पण मिळालेल्या धराद्वारे संपत्ती कमवण्याची व सुख भोगण्याची त्याची अजिबात इच्छा नाही. हेच खऱ्या कलाकारांचे लक्षण आहे. त्याच्या स्वभावाचे दर्शन आहे. त्याला त्याचा वेडेपणा मानणे अन्यायकारक ठरेल. आता अभिविक्ताविषयी बोलू, राजाहोचे पालन करणाऱ्या सैनिकांस मणिमालिकेन नराधम म्हणून दगड बनविले.

त्यामुळे अभिविक्ताच्या वरसात आले की मालव व गंधर्व भिन्न प्रकारचे असून त्यांच्या भाक्तीत व व्यवहारात फरक आहे. ह्याचमुळे तो प्रबोधवर न रागवता त्याने त्याने कौतुक केले."

राजाच्या मीनभंगामुळे वेताळ प्रेतासहित अदृश्य होऊन पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(आधार: चिदानंदचौ रचना)

यक्ष पर्वत

6

(डोंगराळ भागात पौचलेल्या जीवदन्त व खड्गवर्मा यांना चोर व त्यांच्याचा पी दिसले. त्यांच्या मागेमागे हे दोघे डोंगरावर गेले. तेव्हा एक चोर घाबरा त्यांच्याजवळ आला, व म्हणाला की जंगलात शिकारीस गेलेल्या त्यांचा सरदार, समरबाहूला जंगली नरभक्षकांनी पकडून कुठेतरी दूर नेले आहे.) पुढे चालू...

त्या चोराचे बोलणे ऐकून खड्ग व जीवदन्त बुचकळ्यात पडले. खूप दिससंपासून ते जंगलात हिडत फिरत होते, पण आजपर्यंत त्यांनी अशा नरभक्षकांना पाहिले नव्हते किंवा त्यांच्याबद्दल काही ऐकले नव्हते.

जीवदन्त चोराला म्हणाला "नरभक्षक तुझ्या सरदाराला कसा खातील की भाजून खातील हे आपण नंतर बघू. प्रथम तिथे काय घडले हे तू आम्हाला सांग"

"साहेब जंगलात शिकार करताना आम्ही एक हुरीण मारले. आणि त्याला खांब्यावर टाकून घरी

पेट होतो. रस्त्यात आम्हाला बाघाची ठारकाळी आणि एका माणसाचे घाबरलेले ओरडणे ऐकू आले. आम्ही दोघे तिकडे वळलो. थोडे दूर गेल्यावर आम्हाला दिसले की एक आविवासी बाघाच्या पायाजवळ मरून पडला आहे. व बाघाच्या छातीत त्याने मोसकलेला सुरा स्तूत बसला आहे. जवळच बाघाचे पिल्लू असल्यापणे येरझाऱ्या घालतस" चोर म्हणाला.

"पुढे काय झाले?" जीवदन्ताने विचारले.

"आमच्या सरदाराना ते पिल्लू पाळायचे होते. पुष्कळ प्रयत्नानंतर मी त्याला पकडले. तेवढ्यांत

चांदोबा

झाडाभागत ब्रह्मपंथरा लोक आले. त्यांनी अस्वलाची कातडी पोचली होती. ते आमच्यावर हुंहुं फडले. व आम्हाला त्यांनी पकडले. त्यांच्या सरदाराने अस्वलाच्या डोक्याचा मुखवटा त्याच्या तोंडावर घालला होता. त्यांनी आमचे सरदार व एका साथीदाराचे हात दोरीने बांधले. व त्यांच्याबरोबर चालण्याचा कुकूप दिला. मला, बाघाच्या पित्तुला चेऊन त्यांच्या पाठोपाठ येण्यास सांगितले. मी घाबरा करून बाघाच्या पित्तुला त्यांच्या सरदाराच्या खांद्यावर फेकले; त्याने आपला चेहेरा अस्वलाच्या डोक्याच्या मुखवट्याने झाकला होता.

मी बाघाच्या पित्तुला सरदाराच्या अंगावर फेकताच त्याने त्याचा गळा पकडला. सरदार

जुलै २००१

स्वतःला बांचवायच्या नडवडीत असताना मी पळून आलो."

तेवढ्यांत एका उंच खडकावर चढलेला चोर टेवढणी करत खड्गवर्मा व जीवदन्तास म्हणाला, "पाहुणे साहेब, या लोंगराच्या खालच्या जंगलात खूपसे आदिवासी दोल बाजवत अस्वलांना नाचवत जात आहेत.

त्यांच्या पुढे आमचा सरदार व माणूस पण आहे. त्यांचे हत बांधलेले आहेत".

"असं काय?" असं म्हणत स्वर्णाचारीने डोंगराखाली बघितले व हात जोडत तो म्हणाला, "प्रभू, कसेही करा पण समरबाहूचे रक्षण करा."

"स्वर्णाचारी, त्याला आम्ही जर वाचवू, आता नुकता गयावया कसतो आहेस तेव्हा आम्ही त्याला बांचवायचा प्रयत्न करू". जीवदन्त म्हणाला.

त्यानंतर खड्ग व जीवदन्त डोंगर उतरून खाली जंगलात आले. थोडे पुढे गेले असतील की नाही, तेवढ्यात लांबून येणाऱ्या देवांचा आवाज स्वतःम थांबला. व अरण्यांत एकदम शांतता पसरली.

काही क्षणानंतर त्यांना झाडांमागून लांडक्याच्या ओरडण्याचा आवाज आला. ते ओरडणे ऐकतांच जीवदन्त म्हणाला, "काहीतरी विचित्रच वाटतंय. दिवसा जिथे माणसांचा वावर आहे, तिथे लांडक्यांचे हे ओरडणे कसे?" असं म्हणत तो झाडाच्या मोठ्या फांदीवर उभे राहून तो पुढे बघू लागला.

16

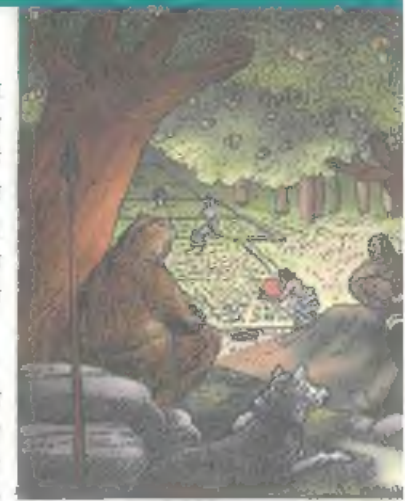
चांदोबा

खड्ग, जीवदन्ताला समोर लागवडीची जमीन दिसली. जिथे वेगवेगळी झाडे, पालेभाज्या लावलेल्या होत्या. बाकीच्या जागेत फळे लंगडलेली झाडे होती. हे डब्य बघताना फारच सुंदर होते. चार बौध्द भाज्यांना पाणी घालत होते. अस्वलाची कातडी पोचलेले दोघेजण झाडाच्या सावनीत बसले होते. त्यांच्या जवळच दोन लांडगे तोंडातून जिभा शहर काढून बसले होते.

खड्गवर्मा जीवदन्त "आता काय करावे?" असा विचार करत असतानाच अस्वलाचे कातडे पांघरलेला माणूस झाडांना पाणी घालणाऱ्या माणसांजवळ जाऊन ओरडू लागला. "अरे गुलामांनो, लवकर काम आटपा!" हे सांगून तो एका झाडाखाली बसून पेंगू लागला. दुसरा लांडक्याच्या डोक्यावरून हात फिरवत निद्रानंदात डोसू लागला.

"वा, काय एखणदार आहेत." असे म्हणत खड्गवर्मा तलवारीने चार करणार, सधट्यात भाज्यांना पाणी घालणाऱ्या गुलामातीस एक, हुंहुंफामागून झाडाजवळ येणाऱ्या राखणदाराकडे जाऊ लागला. खड्ग, जीवदन्ताला कळेल की हा काय करणार आहे. त्यांनी बघितलं, की गुलामाने पाण्याच्या मडक्यांतून एक दाढ काढून राखणदाराच्या डोक्यांत मारला. एखणदार ओरडत तोंडावर पुढे आपटला. गुलाम तिथून पळू लागला. "जीव, आता काय करायचं?" लांडगे पळणाऱ्या गुलामाच पाठलाग करत आहेत. काय

चांदोबा

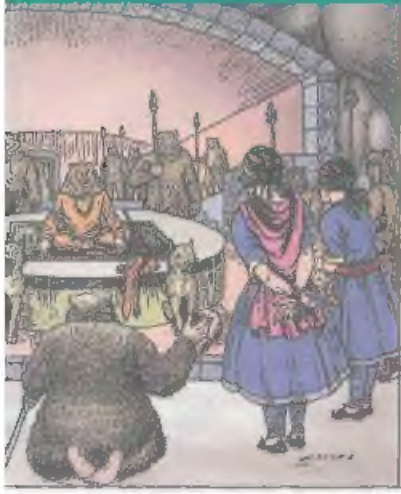
माहिती? ते त्याला पकडू शकतात की नाही? चल, जंगलात थोडं दूर जाऊंया. कदाचित समरबाहूला पकळणाऱ्यांचा तपास लागेल", खड्ग म्हणाला.

ज्या बाजूने लांडक्यांच्या ओरडण्याचा आवाज येत होता, त्या दिशेकडे निघाले. थोडे दूर गेले असतील तेवढ्यात त्यांना अचानक ताशे बाजूची वाजत्याचे ऐकू आले. त्या बाजूस घळत्यावर खड्ग, जीवदन्तालालांवर असलेल्या झाडांमागून काळा धूर येताना दिसत होता.

"समरबाहूला घालून, भाजून खायची तयारी तर चावू नाही ना?" शंकीत होत जीवदन्त म्हणाला, "शक्य जाही चल, तिकडे जाऊंया" आतुरतेन खड्गवर्मा म्हणाला.

17

जुलै २००१

मन ते दोघे वेगाने त्या नाजूक पंक्ती जागले. काही क्षणात ते तिथे पोचले. दोघे एका उंच झाडावर चढून बघू लागले की अत्यंत आश्चर्याचा काय करत आहे.

जिथून धूर येत होता त्याच्याजवळ एक भगदाड होते. जंगलातून ते जे पशुपक्षी मारून घेऊन होते, त्यांना ते भाजत होते. काही लोक ढफ वाजवत होते. काही अस्वलांना माचवून करमणूक करून घेत होते.

“जीव, हे जे मोठे भगदाड विसर्जय ना, तेच त्यांचे सहकाऱ्यांचे ठिकाण असताने. भगदाडांत उतरण्याला पायऱ्या पण आहेत. हे चोर समर-वाडूला मारून खातात तरी दिसत नाहीत.” खड्गवर्मा हसत म्हणाला.

जुलै २००९

हे दोघेजण बोलत असताना टोळीतल्या एका सवस्थाने समारवाह व त्याच्या साथीदारांनी त्यांच्या गुरुपुढे उभे केले. आणि हात जोडून तो म्हणाला “गुरु भल्लूक, हे दोघे मला जंगलात सांगवले. हे चांगले धूर्त मित्रतात. कारण त्यांना पकडायला मला बरेच कष्ट घ्यावे लागले.”

गुरु भल्लूक समारंभपासूनच्या गोल सपाट जागेवर दगडात बसलेल्या आसनावर बसला होता. त्याने आपला चेहेरा अस्वलाच्या मुखवट्याने झांकून घेतला होता. त्यामुळे त्याचा चेहेरा दिसत नव्हता. आसनाच्या दोन्ही बाजूस दोन भयानक लांडगे तोंड उघडून बसले होते.

अस्वलांच्या टोळीच्या सरदाराचे बोलणे ऐकल्यावर तो समारवाहला न्याहाळत म्हणाला “अरे, तुम्हा नेच पाहून तू जंगलात सहणाऱ्या दिसतोस, या जंगलात तुझं काय काम?” त्याने उच्च स्वराने विचारले.

समारवाह म्हणाला, “मी सिंधूच्या वाळवंटातून आलो आहे. माझे हजारो सेवक आहेत. ते तुमचा व तुमच्या भगदाडांतील घराचा नाश करू शकतात”. गंभीर आवाजात तो निरर्थकपणे म्हणाला.

“वीरसाने भरतेले तुझे बोलणे ऐकायला चांगले वाटते. पण हे चांगले समजून घे, की हे भगदाडांतील घर नसून हा भगदाडांतील किल्ला आहे. तुझे सैनिक इथे पोचण्याआधीच माझे भल्लूक सैनिक व माझे नांडगे त्यांना खाऊन

18

चांदोबा

टाकतील. माझ्या संपोर वडाया माहं नकोस. कायफळ बडबड करू नकोस. मी तुला व तुझ्या शिष्यांना पकडून माझे गुलाम बनवीन. आणि तुमच्याकडून शेतीची कामे करून घेईन.” गुरु भल्लूक म्हणाला.

त्याने आपले बोलणे पूर्ण करण्याआधीच त्याचे दोन सेवक पळत तिथे आले आणि समारवाहला बघून तिथेच थांबले. गुरु भल्लूक त्यांना म्हणाला “बोला, काय म्हणणे आहे? थांबलात का? हा वैकी आपल्याला काही अपाय करू शकत नाही. जे काही सांगायचे आहे, ते वेधटक सांगा. यांना मी आता लांडगांच्या दगडाजवळ पाठविणार आहे.”

“गुरु भल्लूक, फार महत्वाची गोष्ट आहे” असे म्हणून ते त्याच्याजवळ आले व त्यांनी त्याच्या कानात काहीतरी सांगितले. बुसत्याचे झणी गुरु भल्लूकाने समारवाहला पकडून आणलेल्या सरवागळ गुरकावत म्हटले “तुम्ही अजून काय केळी खायला गेली होती? ठीक आहे. या दोघांना याक्षणीच लांडगांच्या दगडाजवळ घेऊन जा. व तिथेच सोडून या. त्यांच्या हातासा बांधलेल्या दोऱ्या सोडून टाका.”

गुरु भल्लूकाच्या हुकुमाप्रमाणे सैनिक त्या दगडांना तिथून घेऊन गेले. ते तिथून गेल्यानंतर भल्लूक आपल्या साथीदारांना म्हणाला, “या नव्या दोघांजणांना आपल्या भगदाडांतील किल्ल्यावरून माहिती सावी आहे. ते दोघे मला चांदोबा

जिवन्त कैदी हवेत”, “जशी आपली आज्ञा”, असे म्हणत त्याचे दहा पंधरा सैनिक भगदाडांतील किल्ल्याकडे वळले.

झाडावरून उतरत जीवन्त खड्गवर्माला म्हणाला “खड्ग, आपल्याला जे नवायचे ते बघितले. खूप भूक लागली आहे. इथे कुठल्यातरी तळ्यांत आंधोळ करूया. आणि फळे झाडू. शत्रू झाल्यावर किल्ल्यांत कसा प्रवेश करता येईल ते पाहू.”

खड्गवर्मा काही न बोलता झाडावरून खाली उतरला. आणि ते दोघे तळ्याजवळ पोचले. तळ्याच्या चारीबाजूस झाडी आणि मोठे वृक्ष होते. त्यांनी अशा काही पावनांच्या खुणा बघितल्या, की त्यापुढे जंगली जनावरे इथे पाणी पिण्यासाठी येत असली पाहिजेत, हे त्यांच्या लक्षात आले.

19

जुलै २००९

"खड्ग, इधून लवकरच आंधोळ करून निघून जाणेच अपत्या छिन्नाचे आहे, असं दिसतंय की जंगली जनावरे व अस्वत्वांची टोळीचाले देखील हाच तत्वांतील पाण्याचा उपयोग करतात" जीवदन्त म्हणाला.

जीवदन्ताचे बोलणे पुरे होण्याआधीच जंगली कॉबळे व कॉबड्या कलकलाट करीत झाडीतून बाहेर आले. त्यांना बघताच खड्गवर्मा म्हणाला, "जंगली कॉबड्यांचे मांस खाऊन खूप दिवस झाले." असं म्हणत त्याने त्यांच्यावर बाण सोडला. पण एकही बाण कॉबड्यांना लागला नाही. पण दुसऱ्याक्षणी एका माण्याची फिकाळी ऐकू आली. ती ओरडत होता की "गुरुभलूक मेला".

त्याचे ओरडणे ऐकून ते दोन क्षण स्तब्ध

राहिले. आणि नंतर झाडीतून ज्यावानुने फिकाळी ऐकू आली तिकडे गेले. तिकडे अस्वत्वांचे कातडे पांभरलेला माणूस रक्ताने माखलेला होता व चेहऱ्याने लक्ष्मण होता.

जीवदन्त त्याला म्हणाला "तू कोण आहेस हे तुला बघतांच आम्ही ओळखले आहे. आम्ही जाणूनबुजून तुला मारले नाही. पण तू या झाडीत काय करत होतास?"

तो उत्तर देण्याच्या परिस्थितीत नव्हता. तो इकडे तिकडे झोकाड्या खात "गुरु भलूक, गुरु भलूक" असे बडबडू लायला. "जीव, हा कॉबड्यांना पकडायला झाडीत लपला होता की गुप्तहेराचे काम करीत होता?" खड्ग म्हणाला.

"ह्याचे उत्तर हाचं रेजं शकला असला पण हाचा आपल्या तर गुरुभलूकांना जाऊन भेटला असेल" असे म्हणत जीवदन्त मागे वळला.

नंतर दोघांनी तळ्यांत आंधोळ केली. जवळच्या झाडाची फळे खाल्ली. सूर्यास्तापर्यंत त्यांनी विश्रांती घेतली. त्यांना शांका आली की भगदांडातील घरांत राहणाऱ्या लोकांना ते इथेच कुठेतरी आहेत ही गोष्ट कळली असेल. आपसांत बोलून त्यांनी ठरविले की कुठल्याही परिस्थितीत चोरांचा सरदार समरबाहूला बाचविले पाहिजे. त्यांना बाटले की न्यायकी देखील हीच मागणी आहे.

जंगलात अंधार पसरला. दोघे अस्वत्वांच्या टोळीच्या भगदांडांतल्या घराकडे निघाले.

भोड्याच वेळात ते तिथे पोचले. भगदांड किंवा पाण्याजवळ कोणी पहारेकरी नव्हता.

"खड्ग, परिस्थिती तक्षाल आली ना? ह्या लोकांना वाटतंय की अगदी विचार करून हे आपल्याला पकडायला जाणार आहेत. त्यांना हे माहीत नाही की आपण जाणूनबुजून त्यांच्या ताबडीत सांपडल्याचे नाटक करणार आहोत. आपल्याला तर हे माहिती करून घ्यायचे आहे की समरबाहूची परिस्थिती काय आहे". भगदांडाच्या पाण्या उतरत जीवदन्त म्हणाला.

दोघे थोड्या पाण्या खाली उतरले, तेव्हा बला, नारा लोकांनी भासे दाखवत बमकी बिली. "शांका, पळून जायचा श्रयस्म केनात तर हे भासे तुमच्या शरीरांत घुसतील".

जीवदन्त हंलत म्हणाला "आम्हाला माण्यापूर्वी, आपल्या गुरु भलूकाचे दर्शनती आम्हाला घड्या".

त्याला एकजण म्हणाला "इतक्या जोरांत कगाला बोलतोस? गुरु भलूक आपल्या इष्ट देवी वृकेश्वरीची पूजा करण्यात मग्न आहेत. तुम्हाला

आधी लांडग्यांच्या ताबडीत वेजं. तिघून सुटून आलात तर मग नकी गुरुभलूकांचे दर्शन होईल."

"फार छान, पण हे लांडगे असलेला दगड आहे तरी कुठे?" खड्ग, जीवदन्ताने विचारले. "इतके उतावळे होऊ नका. आम्ही तुम्हाला तेथेच घेऊन जात आहोत". असे म्हणत त्यांनी या दोघांबरोबर एका भुयारांत प्रवेश केला. लांबून त्यांना लांडग्यांचे ओरडणे व भयभीत झालेल्या लोकांचे घाबरलेले आवाज ऐकू येत होते. भुयारांत त्या जावाजांचे प्रतिध्वनी उमटत होते.

"हे आवाज समरबाहू व त्याच्या साथीदारांचे असतील. लांडगे त्यांना मारून खाण्याचा प्रयत्न तर करत नसतील ना?"

जीवदन्त म्हणाला, खड्गवर्माने काही उत्तर देण्याआधीच अस्वलवाल्यांच्या टोळीतला एक माणूस भाला उगारून म्हणाला "गप्प बसा! चूप बसा! एक, दोन मिनिटांत स्वतःच बघा की लांडगे काय करतात ते?" (क्रमशः)

बुद्धिची वृद्धि

जेव्हा गांवान्तर्गत धर्मशास्त्रज्ञ शक्ति आणि गोपी नांवाचे दोन वादग्रस्त आले. रात्रीची वेळ होती. वेळण करून दोघेही धर्मशास्त्रज्ञांच्या पडवीत आडवे झाले. गोपीचे डोळे मिटवल्या लागले होते. तेवढ्यांत त्याने पाहिले की शक्तिने आपल्या पिशवीतून कांहीतरी वस्तू काढली आणि तोंडात टाकून तो ती वस्तू चघळू लागला.

गोपीला वाटले की तीस सुपारी खातोय, म्हणून त्याने म्हटले, "आज स्फाळीच आमच्या घरांत एक जुनी पोदी सांपडली. त्यांत तिथील होतं की जर बोराची बीं हुंकण्याऐवजी तोंडात ठेवून चघळली तर आपण बुद्धी तीक्ष्ण होत राहतो. म्हणून मी सारा वेळ बोराच्या बिया चघळतोय आणि नंतर पुंजून टाकतो."

"असं कां? बला हे गुणित ठाऊक नव्हतं, तुम्हाला महीतच आहे की मी तीर्ययात्रेला निघालो आहे. बाजेंमयेच माझी बुद्धिमत्ता जर बाळवी तर सबाळ लोकांपासून स्वतःचा बचाव करणे मला जास्त सोपे होईल की! म्हाली बिया खा!" शक्तिने सांगितलं.

"या फुकट नसताना बायच्या! चार रुपये धा आणि चार बिया घ्या!" गोपी म्हणाला. शक्तिने क्षणभर विचार केला. नंतर गोपीला चार रुपये देऊन त्याने चार बिया विकत घेतल्या. त्यांतली एक बी त्याने तोंडात टाकली, आणि ती तो चघळू लागला. अचानक त्याच्या लक्षांत असलं की आपण फक्तवे गेलो आहेता.

त्याने खोपीला म्हटलं, "ही तर सरळसरळ लबाबी आहे. चार रुपयांत चार शेंद्री मिळाली असती! तुमची ही ठकनेमिठी मी या धर्मशास्त्रज्ञांच्या मावकाला सांगित. तुमच्याबद्दल तक्रार करीन आणि तुम्हाला इथून काढून लावीन."

शक्तिची नाराजी पाहून गोपी जमाला, "बा, बा! पाहिलंत, बहा भिनिटांत आंताच तुमची बुद्धी किती बाळवी, किती शाहणमण सुचलं तुम्हाला!" असं म्हणून तो जीताने हंतामला जमगा. त्याचे बोलणें ऐकून शक्तिच्या मनांत आले की खरोखरीच त्याच्या बुद्धिचे तंज्रता आली आहे. आपण पत्तियापेक्षा जास्त हुशार झालो आहोत असं त्याला वाटलं. कांहीही न बोलता तो निमट्याणें हॉपी गेला.

मैत्री

अनंताने अंतर्गता बांगत्या स्त्राळाची अपेक्षा नव्हती. मुलीचे लग्न करणें ही कांही सोपी गोष्ट नव्हती. सध्या त्याची आर्थिक परिस्थितीही बांगली नव्हती. गेली दोन वर्षे पाऊस पडला नव्हता म्हणून पीकही बांगले आले नव्हते. पण इतके बांगले खाल नाकारणें तरी कसे शक्य होतें?

तो बुध्दकाळांत पडला. काय करावे ते त्याला समजत न. तेव्हां त्याच्या परीने त्याला सुचवलं, "इतकी काहाला काळजी करता जाहात? राजधानीत सुपचे धोर बांगले मित्र आहेत. त्यांची आर्थिक परिस्थिती फारच चांगली आहे. तुम्ही त्यांच्यानबळ मदत मागितलीत तर ते नाही म्हणणार नव्हता. आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी आपल्याला फक्त बहा हजारा मोहारांची जरूर आहे. पाऊस पडला आणि धान्य तयार झाले की त्यांची रक्कम आपण लगेच परत करूं."

पत्नीचा सहा अनंताला ठीक वाटला. परंतु आपल्या मित्रांजवळ रक्कम मागायला त्याला फार संकोच वाटत होता. घुरांत व सुभंत त्याचे आग्रहणापासूनचे मित्र होते. तिबानाही एकमेकांचून विलकूल बिन पडत नसं. शिक्षण पूर्ण

झाल्यानंतर घुरांत बडतांचा व्यापार समिळू लागला. आणि सुभंत सरकारी नोकरीत शिरला आणि आता मोठ्या बुध्दवार होता. तरीदेखील अनंताने त्यांच्याकडे कधी कांही मागितले नव्हतं. इतक्या वर्षांच्या मैत्रीत कधी अंतर पडले नव्हते. त्यांचे एकमेकांवरचे प्रेम लहानपणांतल्या सारखेच आघात टिकले होते.

अनंत पौधवून गेला होता. पैलें फले मागावे हे त्याला सुचत नव्हते. ते पाहून त्याची पत्नी म्हणाली, "तुम्ही तर असा विचार करीत जाहात की जहाी कांही तुमच्या हातून पडली चूकच होणार आहे. अडचणीच्यावेळीं करवूं बेणे हा कांही गुन्हा नाही. तुमचे दोन्ही मित्र बांगत्या स्त्राळाचे आहेत. तुमचा प्रश्न हा त्यांचाच प्रश्न आहे असं समजणाऱ्यांतले आहेत. तुम्ही आपली संकोच कसे त्का आणि त्यांना भेटायला जा. तुमची अडचण ते जरूर करतील."

आता अनंताने काय करावचे ते निश्चितपणें ठरवले. बुध्दत्याच विचारां तो राजधानीला पोचला आणि सरळ सुभंतच्या घरी गेला. सुभंत मुक्ताच कचेरीतून आला होता. आपल्या नालमित्राला पाहून त्याला खूप आनंद झाला. सर्वांची विचारपूस केल्यानंतर अनंताने आपण येण्याचे कारण सांगितले.

तुमने त्याचा आपल्याला वाटणारा खंद व्यक्त करून म्हटले, "तुला हवी असलेली एक माझ्यासाठी कांही घर मोठी एक आहे असं नाही. तुझी अडचणयेखील कांही सामान्य अडचण नव्हे. ती अडचण दर काम्याला हवी हेही खरे आहे. पण त्याचं काय आहे, कोच वर्ष मी एक घर बांधायचं ठरवत होतो. ते काम आताच सुरू होणार आहे. जिथे जायचं व्हिलोपार्थित जुने घर होते, ते घर फाडून तिथेच नवीन घर बांधावे असा माझा झाला आहे. या कारकामुळे तुला वेढे देणे मला जरा कठीण जाणार आहे. पण त्यासाठी मुलीचं लग्न लांबणीवर टाकून नव्होस, आपला सुशांत तुला जबर मंदत करेन. तशी माझी आदी खात्री आहे."

अनंत तिमूर निघाला तो सरळ सुशांतच्या बरीं गेला. सुशांतच्या पत्नीने त्याचे स्वागत केले म्हटले, "बा, भाऊसाहेब," नंता त्याचं चांगल्या लहने आदरातिथ्य केले. तेवढ्यांत सुशांत बुकामातून पसत आला. त्याने अनंताला मोठ्या प्रेमाने मिठी मारली

आणि सर्वांचे शेमभुल विचवालें. दोघांनी गप्पा मारत भोजन केले. त्यानंतर अनंताने आपण येण्याचं कारण सांगितले. त्याचबरोबर ही खस बाबला सुमतला किती त्रास झाला असता हेही सांगितले.

सर्व कांही ऐकल्यानंतर सुशांत आपली असमर्थता व्यक्त करीत म्हटले, "तू आजपर्यंत कांहीही कांहीही मारितलें नव्हतेस. आज तूं महत्वाच्या कारणासाठी आला आहेस आणि मी तुला मदत करण्याच्या परिस्थितीत नाही. यानं मला फाच नार्बट वाटते आहे."

"तुझी कोणती अडचण आहे? हे पैसे देता येत नाहीत म्हणून तू का एवढा तू कासावीस होतो आहेस?" अनंताने मोठ्या अशीय स्वागत विचारलं.

"बडिंतांनी लोंपवतैला व्यापार मी आजपर्यंत सांभाळत आलो आहे. इतकी वर्षे परदेशाशी समुद्रमार्गे व्यापार सुरू करणं, न धरपूर सपती भिल्लनाची आशी मला तीव्र इच्छा झाली. त्या दिशेने मी प्रयत्न सुरू केले. परदेशाशी व्यापार करण्याचा म्हाजणे सुरवातीला खूप भांडवल लागते. त्याचा फायदाही ताराच प्रमाणांत जायती असतो. या व्यापारासाठी माझ्याजवळ जेवढी रकम होती, ती सारी यांत मी घातलेली आहे.

आता मुझ्या लबांत वेईल की माफी जाडयथ काय आहे, आणि मी यांत कसा कोडीत सांफळते आहे ते! बाजं दे, उशीर बरान झताय. तू आजून झोप जा. उरलेल्या गप्पांसाठी लडा करू या." अस म्हणून सुशांत आपल्या खोलीत लोंपायला गेला.

त्या वेळेला सुशांतची वहा वर्षाची छोटी मुलगी राधा, आपल्या अर्बला, विष्णुमंदिरात जे प्रचन झालं त्याची फमा सांगत होती.

"तू किंवा बाबा, कांहीं प्रयत्न ऐकायला देवळांत गेला होतात कां म?" राधाने विचारले.

"कां नाही? किती वेळां तरी गेलो आहोत. बलाग असताना नेहमी जात असू. आता जेव्हा केव्हा सगळ

मिळते, तेव्हा जातो कधी तरी." म्हणून तिला उत्तर दिले.

"सर्वांनुवांनी जे पुराणांत सांगितलं ना, ते मला कांही नीट समजून नाही. ते सांगत होते की दुर्योधनाने कर्णाळा भरपूर मदत केली होती. कृष्णानेही सुद्रामाला खूप धनसंपत्ती देऊन मदत पोचवली होती. या दोघांसाठी कृष्णाची मदत नास्तचांगली आहे म?" राधाने आपली शंका विचारली.

"या प्रश्नाचं उत्तर तुझ्या बाबांनाच विचारून घे. ते माझ्यापेक्षा चास्त शिकलेले आहेत."

राधा आपल्या बडिंतांना ह्या प्रश्नाचं उत्तर विचारणार, तेवढ्यांत सुशांत म्हणाला, "अग पोर, ही तर फार पूर्वीच्या काळावली गोष्ट आहे. सध्यां मी व्यापारधंद्याच्या कामांत इतका बुद्ध गेलो आहे की किती फायदा झाला आणि यापेक्षा जास्त फायदा कसा होईल? याखेरीज बाकीच्या सगळ्या गोष्टी मी

तर विसरून गेलोय. आजून फायला प्रयत्नदेखील मी करीत नाही. पण तुझी आई या प्रश्नाला काय उत्तर देते आहे ते ऐकायची मलादेखील उत्सुकता आहे बरं का?"

सुशांतच्या पत्नीने एकदा आपल्या पतीकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, "खरेखरच तुम्हाला माझं उत्तर ऐकायचं आहे कां?" तिने त्याला प्रेमाने जवळ घेतलं आणि ती पुढे म्हणाली, "तुझी शंका दूर होतंय की नाही ते मला माहित नाही. पण मला वाटतं, जगांत सर्वांत श्रेष्ठ ठांवे आपापसी विचाराची पद्धत. आपल्या गाळेनुसार कांही लोक धन, यश, प्रतिष्ठा, मान या गोष्टी श्रेष्ठ मानतात. पण मला वाटतं सर्वांत श्रेष्ठ आहे मैत्री. दुर्योधनाच्या मनांत कर्णाबद्दल मित्रभाव होता, पण त्याचा त्यांत स्वार्थी हेतू होता. त्याला विश्वास वाटत होता की शौर्यामर्चे कर्ण अर्जुनाच्या तोंडीचा आहे. आपला शत्रू अर्जुन, याचा नावा कर्णाच्या हातून व्हावा म्हणून दुर्योधनाने त्याला

बाबाबा

असह्य बनवले परंतु श्रीकृष्णाने जी मदत सुचवताला विली त्यात थोड्यामादरेने स्वार्थ बळता. शेकांच वाटल्यामुळे भिक्षाच्या सुत्रामाने कुणाजबळ कोही मायितक देखील बळत. श्रीकृष्ण त्याला न मागतच अपार संपत्ती दिवी, त्याला श्रीमंत बनवले हे निःस्वार्थपणाचे एक दळदळीत उदाहरण आहे, ऐसी जशी जालायला हवी "

राधाबा हे भयहीकण पटल आनंदान टाळी लाजवून तिने बढलला बिचार, "बाबा, आईने जे सांगितलं ते बरोबर आहे की नाही? माझी शंका दूर झाली की नाही आता?"

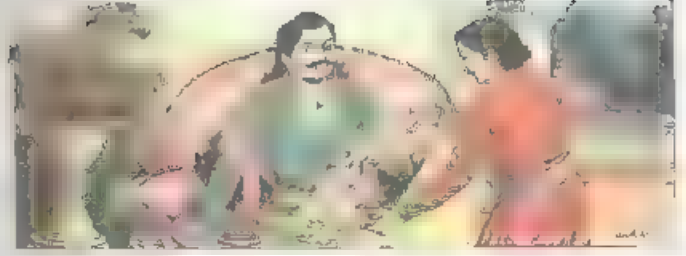
"जे तुम्ही शंका दूर झाली की नाही ते तुलाच ठाऊक असण्यात ये. गैरी कित्येक वर्षे मी करोडो रुपये निव्वळत्यासाठी उत्तमपणे झालेय थोडील लाभ पैशाचेच विचार माझ्या मनात घोळत असतात या क्षणापर्यंत धर्म शंका या गोष्टीसाठी माझ्या मनात विचार फायलाही वेळ नव्हता किंवा कोण्यात जगा नव्हती आज माझ्यापुढेही एक धर्मसंनत जन्म राहिल होत आणि राधाच्या या प्रश्नामुळे त्या संकटात काय फायला श्व त्याच उत्तरेकोल मला मिळालं सुत्रांतले शंकापणी उत्तर दिलं

तुल्या भिक्षारी सारक्या सुत्रातले अन्नाबरोबर येतून त्याहारीकेली त्यावेळेस गे अन्नाला म्हणाला 'अरे, माझी समुद्रसारख्या व्यापाराची योजना जरा पुढे ढकलली तरी काहीएक बिघडत नाही या

व्यापारासाठी मी बरीच रकम शिल्पक टाकली आहे त्यातल्या देहा किंवा वीस हजार मोठेहा तू घेऊन जा तुझ्या मुलांचे तय्य मनाजोने घाटांत कर कोणत्याही परिस्थितीत हे तय्य चांगले साजरे झाले पाहजे

अन्नातले स्वागतकडेन देवा हजेरा मना देवा आणि जे गुणवळते जे जे गुणवळते बळत त्याने सुमतला सांगितलं तुमचं खाता मान घेऊन आणि शरम तो म्हणाला. अरे जो व्यापार सुत्रातले केला, तो मी करू शकणो नही च चची मला ज वाटते. नवीन घर बांधणं मी देखील जरा पुढे ढकलत तरी त्यामुळे काहीही बिघडत नसत. त्यात कुठल्या नुकसान होणार नाही निदान कमीतकमी अडचणीच्यावेळी मी मेवाडा मिळत काय शकलो हे मानसिक समाधान तरी मला मिळत असतामित्राची अडचण मी निवारली असली माझ्या कालच्या बोलण्याबद्दल मला पश्चात्ताप होतय मला माफ कर अमता "

"सुमंत तुझ्या या बोलण्यानेच मला खूप आनंद झाला आहे, सुशान्तकडून पैसे घेलांना मला जी सुसी आणि दिलासा मिळाला, तीच सुसी आणि दिलासा मला तुझ्या या बोलण्यानेच मिळाला आहे. मी निव्वळ आला मात्र मझाला मधुकुटुंब सारपरिणाम अजरय दायचं बरं कां" अन्नातले त्याला प्रेमाने सांगितलं आणि तो गांधी परत जायला निघाला.

डोळे उघडले

पूर्णवर्मा दीसगिरीचा राजा होता, तो फार अहंकारी होता त्याला जे आवडायचे तेच तो कायचा तो कधीही कोणाचे ऐकायचा नाही त्याचमधे आपकी एक दुर्गुण होता तो म्हणजे आपल्या देशाच्या गुणी आणि विद्वानाची तो कधी प्रशंसा करायचा नाही नेहमी त्याची ठिगड करायचा.

त्याच्या गुणाची त्याला कदाच नव्हती परंतु दुसऱ्या देशातून आलेल्या कविगायक व विद्वानाची तरीफ करताना मात्र तो कधी थकायचा नाही त्याची वाहवा करताना त्याला फार आनंद व्हायचा

त्यामुळे दीसगिरीचे कवि गायक, कलावंत या शिल्पकार त्या देशात राहण्याला ताराज होते ते निराश होऊन हळू हळू कुसऱ्या देशात निघून जायला लागले असे करताना त्यांना दु ख

व्हायचे, पण त्याच्याही नाईराज होता

एके दिवशी बिचद्र नावाचा एक इतम पूर्णवर्माला भेटायला आला तो बिणकामात कुशल होता त्याने आपल्याकलेचे वर्णन करत म्हटले, "महाराज या कलेमध्ये माझ्या तोडीचा कोणीच नाही."

तू कोणत्या राज्याचा आहेस? पूर्णवर्माने विचारले 'मी कलुवगिरीचा नागरिक आहे बिचद्र म्हणला याच राजाने त्याला मोठ्या उत्साहाने विचारले "या कलेत तुम्ही काय विशेषता आहे? जरा दाखव तरी "

बिचद्राने एक पिशवी उघडली व त्यातून एका चांदीच्या डब्यातून एक तलम वख बाहेर काढले व म्हणाला, 'महाराज हे तीन वार जाव व दोन वार रुंदीचे वख आहे हा एक रेशमी पीतांबा आहे वषा हे पध्दते मोठे वख मी ह्या

छोट्याशा हवीत बंद केले आहे

हा माझ्या विणकामाच्या श्रेष्ठतेचा नमुना आहे. असा जकूट माल तुम्हाला कवितेच रचण्या मिळेल ' पूर्णवर्मा म्हणाला, "विणकामातसे हे तुम्हे कौशल्य प्रशंसनीय आहे. आजपासून तू आमच्या संस्थानातच रहा तुला दरमहिन्याला एक हजार रुपये मिळतील, तुला रहाण्यास घर देण्यात येईल तू आमच्या राजपरिवाराकरिता अशी तलम बख्ते विणत रहायचे "

राजाच्या उद्दारावर आनंदित होऊन रविचंद्र म्हणाला, "धन्यवाद महाराज आपल्याकडूनच मी धन्य झालो "

एक महिन्यानंतर राजा पूर्णवर्मा आणि सचिनवर्मा नावाचा त्याचा मंत्री हे दोघ

धातबावर म्हार होऊन बंधावर करून, देशातून करावयास निघाले रात्र होतच ते छोट्या छोट्या गवामध्ये थांबायचे, घनकाळ होतच तिथून निघून जायचे एकत्र आठवड्यानंतर ते कलुवगिरीला आले गावात पोंजेचेपर्यंत रात्र होत झाली होती म्हणून ते एका धर्मशाळेत उतरले, व जेवण झाल्यावर ते गावात फिरायला निघाले

त्यानी पाहिले की एक माणूस जोरजोराने ओरडून वळें विकत होता 'अहो, वळें घ्या, फारच उत्तम वळें आहेत, ही फार स्वस्त आहेत, या पहा जावडले तत्त घ्या ' लोक त्याच्या आजूबाजूला उभे राहून त्याचा माल खरेदी करत होते इतक्यात एक श्रीमंत माणूस गर्वितून पुढे

चांदबा

जुलै २००९

जाला व म्हणाला, "यापेक्षाही तलम व उत्तम वळें असतील तर बाखब "

"घोडे थळा" म्हणत त्या व्यक्तीने बाजूला ठंबलेले गांठोळे उघडले आणि हरनीदनाची डवी काढली ती म्हणाला, 'पहा महाशय यात चार गज लांबीचे व दोन गज रुंदीचे दोन पीतांबर आहेत आणि त्याची किंमत आहे फक्त धीस रुपये

त्या श्रीमंत माणसाने ते बख खरेदी केले व पैसे देताना म्हणाला, 'तुम्ही याच राज्यातले आहेत का? 'नाही महाशय मी दीमगिरी राज्याचा आहे ' यावर आश्चर्य प्रकट करत तो श्रीमंत माणूस म्हणाला, ' इतकी कला हातात असताना आपले राज्य सोडून इतक्या दूर का बरे आलात? "

तो हु, खी स्वरात म्हणाला, "आमच्या राज्याचा स्वभाव फारच विचित्र आहे आपल्या देशांतल्या गुणी व्यक्तींची आणि त्याच्या कलेला पारखायची दृष्टि त्याच्यात नाही ते नेहमीच दुसऱ्या देशांच्या कलाबतांना

स्वतःच्या देशाच्या कलाबतांपेक्षा उत्तम व श्रेष्ठ गमावतात

मी त्यांना भेटायचे पुष्कळ प्रयत्न केले, पण असफल राहिलो स्वदेशाच्या भोवचा मोठ्या विद्वानांनासुद्धा त्याच्या भेटाची अनुमति मिळत नाही जर कोणी अन्य देशाचा आहे म्हणून भेटायला गेलाच तर खरी गोष्ट कळल्यावर त्याला बंदी करण्यात येते नाईलाज म्हणून आम्हाला असे दुसऱ्या देशात येऊन आपल्या वस्तु विकण्याला लागतात

त्या व्यापाऱ्याचे कटु पण सत्य सोनणे ऐकल्यावर राजाचा चेहरा विचर्णी झाला लाजेने मान खाली घालून तो मज्यावरुन धर्मशाळेत परतला त्या विणकराच्या भाषणाने त्याचे डोळे उघडले

सकालीन तो व त्याचा मंत्री स्वदेशी परतले दुसऱ्याच्या दिवशी मोठ्या समारंभ पूर्वक त्यानी आपल्या देशाच्यार विद्वान कलावंत, गायक कवि व गिरफकारांचा यथोचित सत्कार केला

चांदबा

३१

जुलै २००९

तीन शिंका

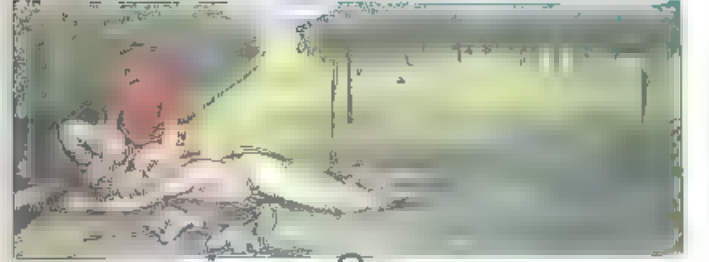
मूढमती एका ग्राहकाकडूनचा मुत्तगा होता. त्याचे नहील नारले आणि खांकडे दोडक्याने काम साहजिकच त्याच्यावर पडले. आपले गाढव बरोबर घेऊन तो बंगतात गेला. एका झाडावर चढला आणि ज्या फाटीवर तो चढला होता, त्याच फाटीवर तो कुन्हाडीने घाव घालायला लागला.

आधाजणपट्टा एक वारसर घासला होता, त्याने मूढमतीला समजावून सांगितले, "आई, तुम्हाला आहोत तीच फाटी कशीला लोडला आहेस? तू खाली पडशीस ना!" मूढमतीने त्याच्या हांगण्याकडे सभर दिस नाही. त्याने तीच फाटी लोडली आणि तो घप्पकन खाली पडला. मूढमतीला वाटले की तो वाटसरू वस्तूक अमोतिषी असला पाहिजे. कारण होणारी गोंड त्याला अंगोवर कळही होती. मूढमती उठला आणि धोवतच त्या गृहस्थाच्या घडोपाट गेला. त्याने विचारले, "अमोतिषीजी! माझा मुलू केव्हा होणार आहे ते जरा सांगा ना!"

त्या गृहस्थाला कळत की प्रश्न विचारणारा एक मूर्ख माणूस आहे. त्याने मूढमतीला सांगितले, "जेव्हा तूरो गाढव तीन नेळ शिंकले, उन्हां बुला मूलू आहे." आणि तो आपल्या नाटेने पुढे गेला.

गाढवाला घेऊन मूढमती खी परत जात होता. रस्त्याच्या कडेला एके ठिकाणी कच्चा जाळला जात होता. गाढवाच्या नाकात त्या कचऱ्याचा धू गेल्यामुळे गाढवाला शिक आदी. मूढमती शायला त्याने उडपल्या खोक्यातच मुळने गाढवाच्या नाकावर घासले. गाढवाला मीट झाले. येता येईना, म्हणून ते पुन्हा शिंकले. आता मात्र मूढमती फारच खबरला. त्याने गाढवाच्या नाकात बारीक वाळू भरण्याचा प्रयत्न केला. नेव्हा त्या गाढवाला पुन्हा जोराने तिसरी शिंक आली. मीतीने मूढमती बेगुळच पडला. रस्त्यातून जाणाऱ्या लोकांनी त्याच्या तोंडावर पाणी शिंपवले. जेव्हा तो हळूहळू शुद्धीवर आला. तेव्हा त्याने बोले अश्वरूप विचारले, "ता स्वर्ग आहे की नरक?"

त्याचा हा प्रश्न ऐकून सगळेच हसण्या लागले.

शका आणि समाधान

शंकराबाडी नावाचे एक गाव होते. तिथे असलेल्या देवळात शंकराध्य नावाचे एक पुजारी होते. गावातले लहान मोठे सर्वजण त्याचा खूप आदर करत.

शंकराध्य पहाटे जवळ उठत नदीकाठी जाऊन आघोळ करीत. तिथे असलेल्या दगीचातून ताजी भाजी निघवून घेऊन, बाष्कोला देऊन, मग देवळात जात असत. हेच त्यांचे सकाळचे काम असायचे.

पण अशा प्रकारे दुसऱ्याच्या बागेतून भाजी तोडून घेऊन जाणे हा अपराध आहे. असे शंकराध्याना कधी गटलच नाही. कारण ते ज्या ज्यावेळी कुणाच्याही बागेत जात तेव्हा लोक त्याचे हस्तमुखांने स्वागत करत व पानताना आनंदाने त्यांना भाजी देत असत. पण प्रत्येक पहाटे बागेमध्ये कुणीच नसत त्यामुळे शंकराध्याना कुणाला विचारून भाजी घेऊन जायची संधीच मिळाली नाही.

हा संवर्षामुळे त्याच्याबा एक संकट असे. एका बागेतल्या मालकाना शका आली की शेज त्याच्या बागेत कुणीतरी येऊन चोरी करत आहे. तो एक दिवस रात्री बागेतल्या एका घोपऱ्यात जात बसला. शेजच्या प्रमाणे शंकराध्य धन्या पहाटे आघोळ करी करून बागेत आहे. त्याची तीन चार बागीच तोडली असतील. पण त्या आवाजाने बागेचा मालक सायकाश पुढे आला. मागून त्याने भाजी तोडणाऱ्यावर काठीने जोराचा प्रहार केला. अंधार असल्यामुळे भाजी तोडणारा चोर कोण आहे ते समजू शकले नाही.

"मिच, शिवा! म्हणत पुजारी बेगुळ होऊन खाली पडला. बागेच्या मालकाला वाटले होते की मार घडल्याबरोबर चोर पळून जाईल, पण त्याने खाली पडतच मालकाने जमळ घेऊन पाहिले आणि त्यांना धाचाच स्पर्श. चोर दुसरा तिसरा कोणी नसून पुजारीच होता. कासलीही हालचात न करता गडलेल्या पुढार्याला पाहून मालकाला वाटले.

मुत्तगाणी

की आपल्या काठीच्या प्रहारांमुळे पुजारी मरण पावला त्याने पुजाऱ्याच्या नाकाजवळ हात ठेवून ग्रहिता, त्याचा श्वासोश्वासही चाबत नव्हता

बागेचा मालक एकदम झाबरून गेला पुजाऱ्याचा चोर समजणे हेच पसं आहे, आणि त्याला ठार मारणे हे तर महापाप आहे ही गोष्ट गावच्या लोकाना समजली, तर ते त्याला गावात पाहू देणार नाहीत हा विचार येताच त्याच क्षणी तो गाव सोडून पसार झाला

पण पुजारी मेला नव्हता काठीच्या जोंददार प्रहारांमुळे तो बेशुद्ध झाला होता थोड्या वेळाने थंड होवेल्या झीताने तो शुद्धीवर आला आणि त्याला आठवण झाली की बागेत पाजी काढताना मालकाने कदाचित पाहिले असावे व काठीचा प्रहार केला. पण असा तो मालकही जवळपास दिसत नाही आपण चोरी करत होता हे गावच्या लोकांना मागून त्यांना बोनवून आणायला गेला आहे असे सादते इतके दिवस मानसयदिने राहिलेल्या

जुलै २००१

पुजाऱ्याला जर अता लोक चोर म्हणून समजायला लागले तर किती अपमान बाटेला! मरुदे अभिमानाने होके वर करून चावचौघात वाचवनाही येणार नाही या सर्व विचारांनी त्रस्त झालेला शक्तराघ्यदेखील गांव सोडून कुठेतरी दूर निघून गेला त्यावेळी नुकतीच पहाट होत होती, पूर्वेला सूर्य थोडा थोडा डोकावत होता

पुजाऱ्याच्या बायकोने एक दोन तास वाट पाहिली, पण पुजारी आला नाही, असे पाहताच तिने आपल्या शैजाऱ्यापाजऱ्यांना संशितले भल्या पळोटे आंघोळीता गेलेला पुजारी पत्तना नाही देवळातही नाही, म्हणून शोधशोध सुरू झाली तेव्हा नदीच्या घाटाजवळ असलेल्या बागेत पुजाऱ्याचा तड्या झपाडला तेव्हा गाववाल्यांना वाटले की पुजारी आघोळ करताना खोल पाण्यात वाहून गेले

पण याचवेळी बागेचा मालक पण बेपत्ता झाल्याचे सर्वांना समजले बागेत एका कोऱ्यात कचऱ्याचा मोठा ढीग करून ठेवला होता लोकाना संशय येऊन त्यांनी त्या कचऱ्यात काही मिळते का म्हणून पाहताना त्यात जळतली हडे पळाली. आता गावकऱ्यांनी निर्णय घेतला की मालकानेच पुजाऱ्याचा खून केला, त्याला कचऱ्याखरोबर जाळले व पळून गेला बागेच्या मालकावर पुजाऱ्याच्या खुनाचा आरोप करून राजाचे सैनिक त्याचा शोध करायला निघाले

एक वर्ष झाले सध्याचा मालक बांग्याचा वेष घालून सध्या देशभर फिरत राहिला पण त्याला आपल्या बायको-मुलाना भेटण्याची तीव्र इच्छा झाली म्हणून मोठे धाडस करून तो पस आपल्या गावी आला व गावाबाहेर असलेल्या एका अतिथीगृहांत झोपून राहिला पण लोकांच्या

बोलण्यावरून त्याला समजले की पुजाऱ्याचा खून करून त्याला मालकाने जाळले आहे सगळी गांव कऱ्याची कल्पना झाली आहे व म्हणून कुणीही पुजाऱ्याचे प्रेत पाहिलेले नाही पण यावरून मालक समजून थकला की पुजारी मेलेला नाही. पुजारी तुझा मालकासारखाच पळून गेला आहे. पण तो का पळून गेला आहे हे कोणालाही माहिती नव्हते मालकाने निश्चय केला की काही झाले तरी पुजऱ्याला शोधून काढायचे त्यासाठी तो गावागाव शोध करत फिरू लागला कुठलाही साधू किंवा बैरागी दिसला की तो तीक्ष्ण नजरेने त्याला पाही आणि त्याचा संपूर्ण पता, कुठून आला आहे, इत्यादि विचारून घेऊन लागला

या काळात पुजाऱ्यानेही संन्याशाचा वेष घेऊन सर्व तीर्थयात्रा केल्या शेवटी बायकोला भेटण्यासाठी आपल्या घरी जायचा त्याने विचार केला

एक दिवस एका गावाच्या अतिथीगृहांत अचानक ते दोघे एकत्र आले पुजाऱ्याला पाहताच मालकाला खूप थो वाटले धीर धरून तो पुजाऱ्याकडे गेला व म्हणाला "आपलं नाव रावराघ्य आहे ना? आपण असा वेष बदलून का फिरता आहात?"

पुजाऱ्याला आश्चर्य वाटले त्याला वाटले हा माणूस धूतकाळ, वर्तमानकाळ व भविष्यकाळाच्या

सर्व गोष्टी जणप्रार आहे म्हणून त्याने त्याला सत्य परिस्थिती सांगून टाकली "मी प्रजेची चोरी केले, पण बागेच्या मालकाकडून काठीचा प्रहार सहन करून मग त्याच गावात अपमानसयद जीवन जगण्याऐवजी संन्यास बनणं जरूरत येवप, म्हणून अशा रीतीने तीर्थयात्रा करत फिरतोय "

"पुजारीजी, तो मालक मीच आहे अधारात तुम्हाला न ओळखल्यामुळे मी काठीने मारले व आता त्याचे प्रायश्चित्त भोगत आहे. सर्व गावकऱ्यांची समजूत झाली आहे की मी तुमचा खून केला आहे. पण कुणीही स्वप्नांतमुळा असा विचार केला नसेल की तुम्ही गावी चोरली होती आणि आता मला पकडायला राजाचे सैनिक सर्वत्र शोध घेत आहेत. आपण जिवंत आहात हे समजले तर पाड्यावऱ्याच्या खुनाचा आरोप दूर होईल मीदेखील माझ्या बायको मुलांना भेटायला अतिशय आनंद आहे. चला, आपण आपल्या गावी जाऊ." बागेच्या मालकाने म्हटले

थोडके प्रसन्न मिटले व दोघे आपापस गावी परतले. त्या दोघांनी गावकऱ्यांना समजावले की देवाच्या क्रमेने त्या दोघांनाही एका तीर्थयात्रा कथाची इच्छा झाली. व तीर्थयात्रा करून दोघे गावी परतले आहेत. गावकऱ्यांना त्यांचे म्हणणे खरे वाटले

जुलै २००१

जुलै २००१

पावेगाळेने आणि लग्नरी पोवले. तिथे एक छोलीच्या पोटापळ्यावर ते जाऊन लपले तिथे जुना पलंग भाईकुडी व इतर न खगणारे सामान ठेवलेले होते

"आण झे सपून बसू आणि काहीतरी माहण लावून देऊ या लोकना काही आवण विसणार नाही हे वगण करतय आणि का हानय ते त्यांना समजणार देखील नाही." मंगू भुताने सांगितल

"तू ब्रोक भागतो आहेस ही तर एकदम नवीन तऱ्हेची गमत होईल आपली सुखात नव्या खेळाने छान होवत ' भन्याने या कल्पनेचे स्वागत करीत म्हटले, "बोलताबोलता आठवत बघ, मी जेव्हा अगोदर धर्मपूजवळच्या एका बायलीवर राहात होतो ना, तेव्हा एक म्हातारे भून मध्यरात्रीच्यावेळी माझ्याजवळ येत असे ते वेळे मिळून बसामधून आणि स्वतःशीच बडबडत बसामधून उखूनमधून दोन थेंब ओठ्याचे पाणी प्यायचे, एका रात्री मी त्याच्यासमोर बसलो आणि मला एखादा मंत्र त्याने शिकवावा

जुलै २००१

म्हणून मी लहू धरला, त्याने डोळे लात करून म्हटल, "हो मी मंत्र जर शिकवीन तुला पण त्यानंतर मंत्र कोणत्याही परिस्थितीत तू झे येता कामा नयेत आणि त्याने मला तीन तुमनाशका मंत्र शिकवला."

"आपण इथल्या या मळीच्यावर त्या मंत्राचा उपयोग करायचा का?" मंगूने मोठ्या उत्सुकतेने विचारले. "अवश्य मी बस मंत्र उच्चारून, तसा तू फक्त अस्तु" म्हणत राहा. मग काय काय होतय ते तूच पाहा म्हणजे झाले" मन्याभुताने म्हणाल.

तेवढ्यात जेवणखाण आठोपून नवरीमुलगी व तिचे आईवडील, तिचेही त्या खोलीत आले नवऱ्यामुलीने तिथे येवलेल्या एका पैटीनून फक्त रेगळी साडी काढली आणि तिने बाईला विचारले "बाबा, मुलगीच्या केडेल आई ही साडी नेसू दे का? तिला शोभून दिसेल"

"नाही चांगलीच आहे पण किंमत किती आहे मालीची?" भिन्याने विचारले

"हजार रुपये" मुलीने उत्तर दिले आपल्या पत्नीकडे रागाचे नसत खडतनी म्हटले, "इतकी महाग साडी? तुम्ही अकल कुठे गहाण ठेवली होनीस? शी शी, कशी व अशी तू? तुझ्या पोटात काय आण पडलीय की काय?"

माळ्यावर बसलेल्या भन्याभुताने लगेच तीन तुकड्यांचा मंत्र म्हटला, मंगूने अस्तु म्हटल

दुसऱ्याच क्षणी मुलीच्या आडने आपले पोटा आवळून घाले आणि ती वेदनेने ओरडू लागली ती म्हणू लागली, "माहीत नाही, तुमच्या तोंडात बसिगी आहे बहुतेक खरंच, माझ्या पोटात खूप दुखतंय तुमच तोंड असं कां हो जळक?"

मन्याभुताने फुडो मंत्र म्हटला व मंगू भुतानेही लगेच अस्तु म्हणण्यांत उशीर केला नाही आपले तोंड उघडण्याने पुसत मुलीचे वडील म्हणाले, "भसा

40

चंद्राबा

वाटत की तुझ्या आईला बहुतेक भुताने पळवडसय आणि तिला मंत्र शिकवण्याच कारण माझ तोंड खरंच निखर खाल्यासारखं पाजतंय" तोंड जेराने पुसत ते तिथून निघून गेले

त्याचे वेळेला नवरदेव आपल्या मित्रांबरोबर आपली मावी पत्नी पाहामला तिथे आला, तिचे सौंदर्य पाहून तो मोहित झाला, त्याच्या मित्र बाजारी उभा होता नवरदेवाचा खांद्यातलून तो मित्र म्हणाला, "अरे हे काय रे? तू नुसताच उभा राहिला आहेस, आनंद? चहा, तुमचे पाय इथेच जमिनीवर चिकटून बसलेने बिरतावेता"

त्याच क्षणी भन्याभुताने, तीन तुकड्यांचा मंत्र म्हटला आणि मंगूने "अस्तु" म्हटले नवरदेवाचे पाय खरोखरच जमिनीवर चिकटून बसले. फुकळ प्रयत्न केला तरी त्याचे पाय त्या जागेवरून सुटतना

त्या खोलीत शब्दलेल्या विचित्र घटना जोकांना नेव्हा कळल्या तेव्हा सगळेजण तिथे येऊन उभे राहिले, व मोठ्या उत्सुकतेने ते लक्ष पाहू लागले. तिथे सवऱ्यामुलीची अखीही आली. तिच्या हातांत एक काठी होती तिने ती काठी जमिनीवर जोराने आपटली व ती म्हणाली "माझी नात पाणीदार

मोठ्यासरखी छान आहे, पण तिच्यावर कुणीतरी मंत्रगानाचा प्रयोग करतो आहे जरा थोडकस मीठ आणि थोड्या मुक्या मिरच्या आणा बरा" तिने ओरडून सांगितल.

तिथे उभे असलेल्या लोकांपैकी तिचा एक नातेवाईक घरात गेला व त्याने मीठ मिरच्या आणल्या. आजीने मीठमिरच्या हातात घेतल्या आणि चारी दिशाना ओसाडून ती म्हणाली, "खोड्या काडणारी मी कुणी खोलीत बसलेली आहेत, ती सारी भूतपिशाचे गाढवे बनून इधत तिथून जाऊ वेत"

दोन्ही भुताना फारच आनंद झाला. इतक्या लोकांची गमत करताना त्यांना फारच आनंद होत होता. त्या आनंदाच्या थरात भन्याने पुन्हा तीन तुकड्यांचा मंत्र म्हटला आणि मंगू भुताने "अस्तु" ही संवयीने म्हटले झाले दोन्ही भुते यादयाच्या रुपात माळ्यावरून खाली उतरली आणि बायलीच्या झाडीकडे धावू लागली

ते तिथून गेल्यानंतर सर्वांची स्थिती पुन्हा पूर्ववत झाली झाला नवरदेवाचा पाय हलापला लागला, आणि ठेलेल्या मुद्दतावर लक्ष उत्तमप्रकारे पा पडव

चांद्राबा

41

जुलै २००१

स्थितप्रज्ञ

शिवानंद योगी स्थितप्रज्ञ म्हणून ओळखले जात होते. विनीतरी लोकांच्यापुढे अगत्या अडचणी येऊन जात आणि आपल्या अडचणी सोडविण्याचे मार्ग जाणून देत असत.

एकादा एका जखमी तरुण त्यांच्या आश्रमात पळता पळत आला, आणि त्याच्या पाया पडून त्याने जमय मागितले. शिवानंदानी काय झाले हे विचारल्यावर त्या तरुणाने धरधारत सांगितले. 'योगीश्वर, मी रत्नगुप्त नावाच्या एका व्यापाऱ्याच्या घरात गेल्या रात्री लपवून मोठ्या प्रमाणावर काम करीत आहे. रात्री त्यांच्या बरी चोरी झाली बघा हजेरा मोहरा हरवल्या आहेत, त्यांतून शंभरा मोहरा माझ्या कपड्यात सापडल्या. मालकाला माझ्यावर संशय आला आणि तो मला भडकर मारहाण करू लागला. मी क्षमाबस बचाव करून येथे पळून आलो आहे.'

इतक्यांत व्यापारी रत्नगुप्ती तिथे पोहोचला तरुणाला पुन्हा मागण्यासाठी त्याने हात उगारला आणि त्याचा हात पांढकत शिवानंद म्हणाले 'पुन्हा सिद्ध

झाल्याशिवाय तुम्ही खेला मारहाण केली त्यासाठी त्याची क्षमा मागा.'

रत्नगुप्त रागाने सात होऊन म्हणाला, 'क्षमा-शिवाय रिकामे वसणारे तुमच्यासारखे आळशी लोक कोणा बेघात सांगत राहतात आणि जबाबदारी न घेता समोरा येतात. मला चांगलेच माहीत आहे की याने माझ्या घरात चोरी केली आहे, जर तुम्ही झाला चोर समजत नाही तर सांगा की खरा चोर कोण आहे? माझ्या बघा हजेरा मोहरा मला मिळवून द्या कोणत्याही परिस्थितीत मी झाली क्षमा मला मागणार नाही.'

माजपर्यंत कोणीही शिवानंदाशी इतक्या कठोरपणाने बोलले नव्हते. तरीही त्यांनी मनांतल्या मनांत निश्चय केला की रत्नगुप्ताला चांगला धडा शिकविलाच पाहिजे. त्यांनी आपले डोळे मिटून घेतले आणि योगीश्वरीने खऱ्या चोराला ते शोधून काढले त्यांना योगीश्वरीला सुद्धा अंधारच अंधार दिसू लागला. त्यांना हे समजत नव्हते की जसे कसे झाले आणि त्याच्या शक्ति निष्कट च्या झाल्या? ते काही सांगू शकले नाहीत ते रत्नगुप्ताला म्हणजे "मला वाहीत आहे

की चोर कोण आहे. दोन दिवसाची भूत दिलीस तर चोराने नाव देखील मी सांगीत आणि मोहराही परत करीन. पण हे सांगितल्यावर तुला हा तरुणाची क्षमा मलाची लागेल आणि त्याच्या हातून तुलाही मार खावा लागेल. अशा रीतीने आपले पाप तुला घुवावे लागेल.'

शिवानंदाच्या श्रोतव्याने रत्नगुप्त पोढा मार घाबलेला पण त्याचा विश्वास नव्हता की शिवानंद खऱ्या चोराने नाव सांगू शकतील, त्याने शरीरपणाने ब्री अत भान्य केली आणि तो तेवून निघून गेला.

शिवानंदांनी त्या तरुणाला विचारले, 'तू सांगू शकशीस का की खरा चोर कोण असू शकतो?' तरुणाने डळमळीतपणाने सांगितले, 'योगीश्वर, हे बाहेरच्या बाणसाने काम नाही घातून चोर आहे. माझ्या मालकाचा मेव्हणा त्याच घरात राहत आहे. तो पैसे उडवितो. छोट्या कामासाठी खूप पैसा खर्च करतो. मालकाच्या अप्रत्यापतीपासून तपवून आपल्या भावाला नेटनी पैसे देत राहतो. माझा सत्य आहे की तिनेच ही चोरी केली असेल. तिच्यावर संशय येऊ नये म्हणून तिनेच शंभरा मोहरा माझ्या कपड्यात लपविल्या असतील. भगव्या संशयाला पुरावा नसल्याने मी तिच्या अपराधी ठरवू शकत नाही. पण ही गोष्ट मी उघडपणे नागिन्यां तर माझा मालक मला माहित टाकेल.'

शिवानंद त्याच्या स्थितीवर सहानुभूति दाखवून म्हणाले, 'तु आश्रमात रहा जखमासाठी औषध घेत रहा आणि येथेच बिथाली घे. मी शहरात जाऊन त्यांबद्दल माहिती जाणून घेईन.'

धाड्या अन्तःकार गेल्यानंतर ते एका झाडाच्या मागे गेले आणि ते आपल्याशीच बोलू लागले, 'माझे सप पूर्ण बदलून जाऊ दे.' नंतर त्यांनी डोळे मिटले. डोळे उघडून बघितले तर समजले की त्यांचा संपूर्ण पेशाण्ड बदललेला आहे. उंच बांध्याचे ते, आता बुटके आणि लहू झाले होते.

चांचोवा

"माझ्या शक्ति पुन्हा काम करीत आहेत असे वाटते" असा विचार करून त्यांनी आपले डोळे मिटले. अंधारशिवाय आणि आपल्या झालेल्या रत्नगुप्ताच्या घरच्या चोराला शोधू लागले. ह्यावेळी सुद्धा त्यांना अंधारशिवाय काहीही दिसले नाही.

"ही गोष्ट मोठी विचित्र आहे. मला समजत नाही की असे का होत आहे. माझी दिव्य दृष्टी अशा प्रकारे निष्कट का होत राहिली आहे." असेच आपल्याशी बडबडत ते नावाच्या दिशेने निघाले. तपास केल्यानंतर त्यांना असे समजले की रत्नगुप्ताचा मेव्हणाच वाईट सर्व्हांच्या आदारी गेला आहे. तो नेहमी लोभ्या नावाच्या एका व्यक्तीच्या बरी येत जात असे. शिवानंद त्याच्या बरी गेले.

त्याबद्दी लक्ष्मण आपल्या घराच्या चौक्यावर बसला. दीर्घा स्थितीतून पाहून त्यांना रात्री हात जोडून नमस्कार केला आणि म्हणाला, 'या यानी शिवानंद, आपल्यासमोरचा योग्यत आम्हाच्या बरी

येणं हे आमचें सौभाग्य आहे."

शिवाजीने बाबराचा स्वर फुटले पाहिले. ते कुठले, लहट्टे होते आणि त्यांचे पोटी पुढे आले होते. त्यांच्या नसात आले नाही की लक्ष्मणाने त्याला योगी शिवानंद कसे मानले. मी आणि योगी आपल्याला काही भ्रम नसत नाही मला? असे म्हणत ते लक्ष्मणाकडे बघले.

"आपल्याला पाहूनच मला असे वाटले आणि म्हणून आपल्याला योगी म्हणूनच संबोधित केले,"

लक्ष्मणाने हसत सांगितले.

झाक्यात एक श्रीमंत बिशीवाला मनुष्य तेथे आला. तो महा फुटाचा माणूस मुलुरुत लक्ष्मणाचा म्हणाला, "जे आपल्या हजार मोहरा, मला ही एक देऊन तू मदत करू केलीस. पण असे ऐकण्यात आले की यावर तुझी फली फारच नाराज झाली आहे. आणि तिने मला खरे खोटे सुनाविले. जे तोंडाल आले ते ती बडबडत राहिली तुझ्यासारखा सोपी आणि स्वाधी माणूस मी आजपर्यंत पाहिला नाही. खरे जुलै २००९

सांगितले तर तुझ्यासारख्याचे कर्ज चुकविणे हा मूर्खपणा आहे. मी तुला ही एक परत देणार नाही तुला जे स्वयं असेल ते कर." असे म्हणत पैसाची थैली बघून तो परत निघून गेला. परंतु लक्ष्मणाने एक गोष्टी लक्षातून काढली नाही.

शिवाजीने सधे काही पाहून राहिले होते. त्याचा आश्चर्य वाटले की शिव्या शिवा पेकूनही लक्ष्मण गप्प कां बोलला आहे. ते लक्ष्मणाकडे म्हणाले, "तोंडाला येईल ते बोलून तो निघून गेला आणि आपण तोंडालून एक शब्दही काढला नाही. त्याची गरज असूनही त्याने आपल्यासाठीच उद्धट बागपक केले आणि आपण गुपकूप पेकून राहिलान मला आपल्या ह्या सद्गुणातीचे फलच आश्चर्य वाटले."

"माझ्या बसत सर्व लोक असं बोलत राहतात सर्वांचे असे सांगणे आहे की आपल्यातच काही दोष आहे, कमतरता आहे त्यामुळे कोणीही आपल्याला परत करीत नाही. मला त्याची असा सत्ता दिला की योगी शिवानंदाक भेटून, आणि त्याचे कारण जाणून आपल्याला सुधारवे, संसारेक्षणात उभ्या मारण्याच्या माझ्यासारख्याला इतकी सवड कुठे? मला आपल्याला पाहूनच असे वाटले की स्वा: शिवानंदच माझ्या बरी आले. मला असे वाटले की आपल्या मला स्थितप्रज्ञ बनवू शकाल अज माझ्या बरी रहा आणि माझा पाहूनचार स्वीकारा माझे वर्तन कसे बदलू शकेल हे मला सुचवा." लक्ष्मण म्हणाला.

शिवाजीने दिवसभर त्याच्याच बरी राहिले लक्ष्मणाची व्यपत्तीसही त्याला फारच विचित्र वाटली लक्ष्मणाच्या पत्नीने आपल्या पतीला विचारले 'आज करली भाजी कडे?' 'बांध्याची भाजी करायला लक्ष्मणाने सांगितले, रगत-शे बळबळत आणि चिडून ती तेथून गेली. तिने बांध्याची भाजी केलीच नाही पण दुधीची भाजी केली. त्याच्या मुलाने येऊन चांदोबा

त्यापणे सांगितले, "मी पुढे शिकू इच्छित नाही शेती करीन." लक्ष्मणाने आपली मान्यता त्यावर दिली. परंतु त्याच्या पत्नीने आश्चर्याने सांगितले, "तुम्ही घेऊन आहात, चांदोबासारखे धिप्याळ आहात तुम्ही परतलासारखे भेजवून, एकटेच शेती स्पेमळू शकाल. तो शेती का करील? तो अन्नस्थ शिकेल."

लक्ष्मणाने आपल्या मुलाला सत्ता दिला की तो आपल्या कार्ये म्हणणे ऐकून आणि शिक्षण चालू ठेवीत माली नोकर किंवा बाहेरून आनेसे किती तरी लोक त्याच्याजवळ आले. काहीनी त्याच्या मनुलीचे पूल बांधले, तर काहीनी त्याला मुक्तकंडाने शिवा ऐकविल्या, परंतु लक्ष्मण गप्प राहिला. तो गुपकूप ऐकूनच राहिला.

शिवाजीने असे वाटले की लक्ष्मण असमर्थ व शक्तिहीन आहे. आपल्या बुद्धीचा उपयोग न करता, कोणताही निर्णय ऐकू नशकण, प्रात्येक गोष्टीवर नेदी वेतासारखी मान डोलवीत राहणे. हे शिवानंदाला अतिशय गैर दिसले. ते लक्ष्मणाला सांगणारच हात की माणसाने स्वमिमान असावा, त्याचे आपले व्यक्तिपत्व असावे. तेवढ्यात एक माणूस तेथे आला.

तो लक्ष्मणाचा मेक्का होता. आपल्या पाच हजार मोहरा लक्ष्मणाला चायला तो आला होता.

"तुम्ही नियत अजूनही बदलली नाही. तू पुन्हा चोरी का केलीस?" लक्ष्मणाने विचारले, "चोरी करताना तू मला पाहिलेस का? केवढासारखे असे बोलतो आहेस, यासाठीच कोणीही तुला पान लाडीत नाही. मी तुला रक्षित दिली आणि ती सुरक्षित ठेवणे हे फक्त तुझे काम आहे. झालेसां जास्त दोस्त नकोस आपल्या आज्ञाव्यत रहा." लक्ष्मणाने म्हणाला.

त्यावेळी लक्ष्मण नाराज होऊन म्हणाला "या माझ्या गोष्टी लक्षापूर्वक ऐक. भक्त भक्तिपूर्वक ईश्वराला चांदोबा

नमस्कार करतो. बाप्ता अर्थ असा नाही की मूर्ती बगड नाही. भक्तिकाच्या प्रदकारस्थाने, स्वीकार न करण्याने असा अर्थ होत नाही की मूर्तीत ईश्वर नाही. आपल्याला बी भ्रम मिळतो तो आपल्या मोठेपणामुळे नाही, तर तुमच्याच्या अभिरुचीने, तसेच त्याच्या ज्ञानावर बाणीवियर निर्भर राहत जोपर्यंत आपली दुसऱ्याचा आदर करीत राहू आणि आपले काम चांगल्या तऱ्हेने करीत राहू तोपर्यंत आपल्याला पर्वा नसावी की कोणी आमचा मान ठेवतो आहे किंवा नाही. मी तुम्हे धन सुरक्षित ठेवीन काळ रात्री तू लक्ष्मणाच्या निजोरीतील दहा हजार मोहरांची चोरी केलीस आणि आपल्या बचवासाठी तू शहर मोहरा नोकराच्या कपड्यात ठेवून दिल्यास. तुला लहान मोठी कर्जे पेढावयाची होती, ती पेढलीत आणि उरलेल्या पाच हजार मोहरा तू मला देत आहेस. ह्या अपराधामुळे तुला तुरुंगात जावे लागले तरी त्यासाठी मी जबाबदार नाही."

रत्नगुप्तारच्या मेढव्याने लक्ष्मणाच्या बोलण्यावर विशेष लक्ष दिले नाही आणि तो तेथून निघून गेला. शिवानन्दाने आश्चर्य प्रकट करीत विचारले. "आपल्याला कसे माहित की त्याने खोटी केली?"

'त्याला पाहूनच मला असे वाटले जसे आपल्याला पाहून मला असे वाटले की आपणच शिवानंद योगी आहात. मला असेही वाटले की ह्या चोरास पकडण्याच्या उद्देशाने आपण येथे आसा आदात आपली कोणतीच हरकत नसेल तर या विषयात मी आपला शिष्य होण्यास तयार आहे.'

लक्ष्मण म्हणाला. शिवानंदाने लगेच त्याला नमस्कार करून म्हटले "आपल्याला समजण्यांत मी थोडा जरीतच केला आणि अनावश्यक वेळ बघा घालविला. आपण जेव्हा शिवानंद म्हणालात तेव्हाच मला समजाव्यास हवे होते की आपणच खरे स्थितप्रज्ञ आहात. ससारसागर तबनही आपण राग द्वेष, भ्रमनंदेव, मीपणा इत्यादि पासून दूर आहात. स्थितप्रज्ञ होण्याचा अभ्यास मला आपल्यापासूनच करावयास पाहिजे स्वामी उपदेश करा!"

आपले दोळे नकारार्थी हासनीत लक्ष्मण म्हणाला, "मी सामान्य प्राणी आहे, साधारण जीवन जगणारा,

आणि आपण सर्व काही त्याम करून योगसाधनेत मग्न आहात. महायोगी आहात रत्नगुप्ताने आपल्याला टोचले, आपल्या योग शक्तीची बंधा केली तरीसुद्धा आपण राग राहित्यात, एका निरपराध्याला बांध-विण्यासाठी आपण जड ओझ्याचा भार आपल्याकडे घेतलात हा तात्कालिक रूपाने आपल्या योगशक्ति जरी निष्फळ झाल्या तरीही आपण महान आहात. माझ्यासारखे आपण कोणी सामान्य मनुष्य नव्हेत

शिवानंद म्हणाले, "स्वामी, आता माझ्यात ज्ञानोदय झाला आहे स्थितप्रज्ञ होण्यास योगसाधनेची काही जरूर नाही. आतापर्यंत मी सगळ्यांकडून योगी म्हणवून घेण्यासाठी लालचावलेला होतो. बसुळी मी स्थितप्रज्ञ होऊ शकले नाही." लक्ष्मणाने मनाई करूनही शिवानंद त्याच्या पाया पडत

नंतर लक्ष्मणाच्या साक्षीच्या आधारावर शिवानंदांनी खरा चौर रत्नगुप्ताच्या ह्वाती केला. सख्खा मेच्छण असूनही रत्नगुप्ताने त्याला तुरुंगाची शिक्षा देविली. शिवानंदांच्या म्हणण्यानुसार त्याने आपल्या नौकराची क्षमा मागितली. त्यानंतर शिवानंद आश्रम सोडून निघून गेले. आणि अज्ञान स्थळी स्थितप्रज्ञ होऊन अनेकांना मदत करू लागले

६५ यादवाचा विनाश

महाभारत

दुसऱ्या दिवशी सांबाच्या गर्भातून मुसळ जन्मले हे बघून श्रीकृष्णाने यादवाना आदेश दिला की त्या मुसळाचे चूर्ण करून ते समुद्रात फेकून द्या यामुळे कृष्णाने अशी घोषणा केली की कोणी मदिरा पान करू नये जो काणी मदिराचे सेवन करेल त्याला फाशी दिली जाईल

वृष्णि व अंधकवशी लोक अत्यंत जागरूक होते तरीही पात पलत अनेक अपराकून होऊ लागले सगळीकडे उदीर वाटले यादव अनेक गैरकृत्ये करू लागले मोठ्याविषयी त्यांच्या मनात

आदरभाव राहिला नाही. घसी-फसी एकमेकांची निंदा करू लागले. जेवणात किडे पडू लागले. अशा तऱ्हेचे अपराकून महाभारत युद्धाआधीदेखील झाले होते आणि त्या अपराकृतींनी जनहानीचा शकेत दिला होता त्याची आठवण येऊन कृष्णाने समस्त यादवाना समुद्रीतीर्था तीर्थयात्रेला घेऊन जाण्याचे ठरविले

तीर्थयात्रेची तयारी झाली मोठ्या प्रमाणात मदिरा मास नयाव केले गेले सर्वजण हत्ती घोडे व रथावर स्वादू होऊन समुद्रीतीर्थावर पोचले आणि

सगळ्यांनी आपल्या राहाण्याची व्यवस्था केली
घोड्या आगराचा प्रभासतीर्थ होते

शृंगी वंशीय उज्ज्व जो श्रीकृष्णाचा लाडका
मखा होता, सर्व यादव वंशाना तो समुद्रतटावर
घेऊन गेला. तिथे लोक आगडाओरडा करत, दगा
करत आपल्याला हवी नशी मदिता पिकू लागले
तेव्हा कृष्ण व बलरामाबरोबर सर्व लोकांनी खूप
मदिता प्रशस्त केले मदिताच्या नशेत पुयुधान
कृतवर्मांना म्हणाला 'तुम्ही झोपलेल्या
उपपाण्याचा फसकून वध केला जाहे पण
कुठलाही यादववंशी असा अधर्मकधीही कत्तणार
नाही.' यावर दोषाच्यान वादनादी झाली
यादव मदितापानाची भांडी एकमेकांवर फेकू
लागले अशा तऱ्हेने एकाच बशात अकारण
भांडण सुरू झाले खवता वचता प्रभुन् भोज

जुलै २००१

वंशीयांवर तुटून पडला भोजवंशीयांनी सत्यकी
व प्रभुन्नावर हल्ला केला आणि दोघाना मारले
यामुळे कृष्णांना राग आला व त्यांना एक भूळभर
बव्हाळे तोडून लोकांना मारले आश्रयाची गोष्ट
अशी की त्या लव्हाळयाने मूसळाचे काप केले

सगळ्यांनी नेच पवत तोडून तोडून
एकमेकामा मारले तेव्हा रागाने धुव झालेले वेडे
झालेले लोक एकमेकाला मारू लागले यावेळी
मुलाने वडीलाना तर वडीलानी मुलाला मारले
आपला मुलगा, नातयडे मेलेली पाहून कृष्णाने
अनावर्णीय क्रोधाने बाकी सर्वांना मारून टाकले

तेव्हा कृष्णाच्या सारथी दाढक व बभ्रुवाहनाने
त्याला म्हटले 'देवा या भांडणाने सगळे लोक
मेले आहेत आपण जाऊन बलरामाला शोधू
त्याचा काही पत्ता लागत नव्हती'

४८

चावडीबा

शेंवटी त्यांना एका झाडाखाली बसलेला
बलराम दिसला तेव्हा कृष्ण दाढकाला म्हणाला
'तू ताम्बडतांव हस्तिनापुरास जाऊन पाहवाना
सांग की जगळे यादव मुनींच्या शापामुळे मेले
ही पार्ता ऐकून अर्जुन धावत येथे येईल'

त्याचशी दाढक खातून निघाला तेव्हा
कृष्ण बंधुला म्हणाला 'तू बामकांचेक्षण
कर त्याच्या अंगावरील दागिन्याच्या तोमाने चोर
त्यांना पळवून नेतील'

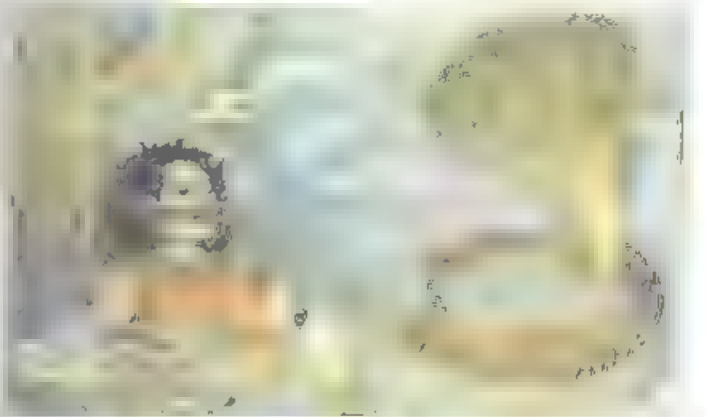
एण कृष्ण बोलत असतानाच एका
शिवकन्याचा बाण लागून बभ्रुवाहन मेला. शेंवटी
कृष्ण बलरामाला म्हणाला 'मी सर्व बायकांना
बादकेला पांचवून परत येतो तोपर्यंत तू कुठेही
जाऊ नकास इथेच रहा'

असे म्हणून सर्व बायकांना घेऊन कृष्ण

बादकेला गेला सर्व स्त्रियांना आपल्या पित्याच्या
हाती सोपवून म्हणाला 'पिताश्री, मी आता इथे
राहू शकत नाही बलराम व मी दोघे तपश्चर्या
करू' अशी वडीलांची समजूत काढून कृष्णाने
त्यांना प्रणाम केला आणि ते बलरामाकडे परत
आले.

बलराम एका निर्जन प्रदेशात योगसमाधीत
होते कृष्णामोर एक सहस्र फण्या असलेला
धवल सर्प बलरामाच्या तोंडातून निघून समुद्रात
गेला त्या सर्पाचे स्वागत करण्यास बलदेव व
अन्य सर्प आले

यानंतर पुष्कळ काळापर्यंत इकडे तिकडे
पिरून कृष्ण एका स्थानी आले इतक्यात 'जर'
नावाचा शिकारी आपल्या शिकारीमागे धावत
तिथे आला तांबून कृष्णाला यधून हरीण समजून

चावडीबा

४९

जुलै २००१

त्याने कृष्णाच्या पायावर बाण मारला तेव्हा कृष्णाने देहत्याग करून आपल्या नेजाले पृथ्वी व आकाश भरून टाकून ते स्वर्गात गेले. इन्द्र व इतर सर्व देवांनी त्याचे स्वागत करून त्यांना आपल्या बरोबर घेऊन गेले.

श्रीकृष्णाने घाटविलेला दाढक कुरुदेशी पोचला. पाडवाना भेटून त्याने यादव वंशाच्या विनंतीची वार्ता त्यांना सांगितली ही बातमी ऐकून पाडवाना फारच दुःख झाले. अर्जुन दाढकबरोबर झरकेला आला व अनाथ यादव स्त्रियांना भेटला. अर्जुनाला बघून त्या शोक करू लागल्या. त्यांचे दुःख बघीत असताना होऊन त्याचे मातंवन करून अर्जुन बसुदेवाला भेटायला गेला.

बसुदेवाने त्याला आश्विन देऊन म्हटले 'अर्जुना, अस्सामन्य राक्षसना लीलया मारणारी

माझी मुले आता राहिली नाहीत वण मी अजून जिवंत आहे. तुझे शिष्य सात्यकी व प्रद्युम्नमुळे यादव वंशाचा विनाश झाला पण यात कोणाचाही दोष नाही. हे सगळे मुनींच्या शाय्याचे फळ आहे. कृष्ण मला सांगून गेला आहे की तू इथे येशील, व तुझ्या सांगण्याप्रमाणेच मी बागायचे आहे.

यानंतर अर्जुन दाढकाबरोबर यादवांच्या दरबारात गेला व मंत्र्यांना म्हणाला, "शत्रुकार्य द्वारकानगरी पराभवासाठी जाईल मी सर्वांना इंद्रप्रस्थाचा घेऊन जाणार आहे. तुम्ही इथे असलेली धनसंपत्ती गोळा करा. तुमचा राजा धनपादा वज्र' इंद्रप्रस्थात राहील सर्व लोकांनी यात्रेची तयारी करा. उशीर करू नका."

त्याच्या हुसकाच दिवशी पसुदेवाने योगसमाधी घेऊन प्राण सोडले. बसुदेवाच्या नायका बेगकी, रोहिणी, धन्ना व मदिरा त्याच्या बरोबर सती गेल्या. बसुदेवाच्या लाडक्या प्रदेशातच त्याचा दहन संस्कार केला. त्यानंतर कंज इत्यादी वृष्णि व अधक कुमारांनी त्या स्थळी जल तर्पण केले.

त्यानंतर अर्जुनाने यादव मरण पावलेल्या जागी जाऊन त्याची उत्तरक्रिया केली. सातव्या दिवशी अर्जुन द्वारकेहून निघाला. हत्ती रथ, पायी चालणारे, पुढे पुढे जात होते व भागे समुद्र हळूहळू द्वारकेला आपल्या पोटात घेत होता.

अर्जुन मजल कर मजल करीत पंचनदात

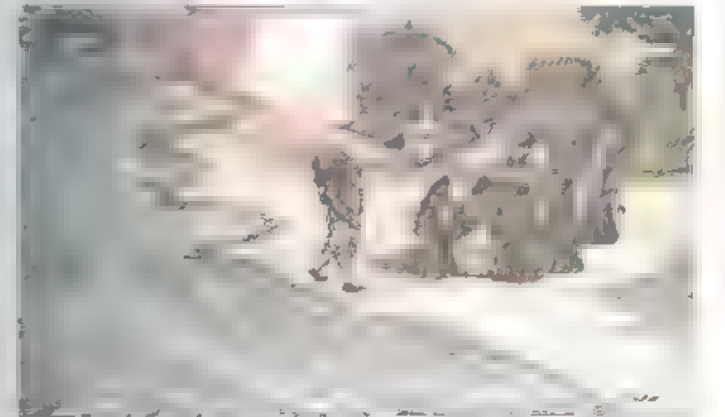
येऊन पोचला. असांडप असह्य स्त्रियाच्या बरोबर एकट्या अर्जुनाला बघून चोरांनी काठचा घेऊन झगडेकले व ते बायकांवर तुटून पडले. अर्जुनाने त्यांना दहाधपकनयला पाहिले. पण त्यांनी तिकडे लक्ष दिले नाही. तेव्हा रामचून अर्जुनाने गाडीव धनुष्य उचलले पण ते चातविणे देखील त्याला कठीण झाले. त्याला आपली अस्त्रे आठवेनात तो चोराचे काही करू शकला नाही, आपल्या या इयमीय अवस्थेची त्याला साज वाटली. त्याच्या देखत चोर पादव स्त्रियांना फळवून घेऊन गेले ज्या बायका बाचल्या त्यांना व बरोबरची धनसंपत्ती घेऊन अर्जुन कुरुक्षेत्री पोचला.

युधिष्ठिराने ठरविल्यावर कृतयर्माची पत्नी व पुत्रांना भूतिकावतमध्ये, छोटी मुले, स्त्रिया व वृद्धांना इंद्रप्रस्थात, सात्यकीच्या मुजाला

सरस्वतीमध्ये ठेवून, त्याने बजाला इंद्रप्रस्थाचा राजा बनविले. अक्रूरच्या बायकांना बजाच्या आश्रयाला ठेवले. कृष्णाच्या नायकांत रुक्मिणीने अग्नीप्रवेश केला. सात्यकापा वगैरे वनात जाऊन तपस्या करू लागल्या.

तेव्हा अर्जुन महर्षि व्यासाच्या आश्रमात गेला. अर्जुनाला पाहिल्याबरोबर व्यासाने विचारले "अर्जुना तू अत्यंत कष्टी दिसत आहेस काय झाले?"

यावर अर्जुन म्हणाला "हे महात्मा, मी दुःखी कष्टी का होणार नाही? श्रीकृष्ण, बलराम मारले गेले. मुनींच्या शाय्यामुळे साता यादव वंश नष्ट झाला, अस्त्रधारण धके रथाधारे यादव क्षीर गवनाच्या टोफानी मेले. या घटनेची माझ्या मनाला जखमवस्त धक्का बसला आहे. मला कळत

चांदबा

जुलै २००९

नाही की ज्या सोकामध्ये कृष्ण नाही तिथे मी कसा राहू शकेन? द्याहीपेक्षा एक ग्रंथकर घटना झळली आहे. अचानक माझे सारे गौर्य मला सोडून गेले आहे. चोर पादव स्त्रियांनी षळयून मेल होते आणि मी कांहीही करू शकलो नाही. माझे मन दुःखी, अशांत आहे. मी वेड्यासारखा भटकत आहे. मी काय करू?"

"हे अर्जुना! वृष्णि व अंधक शापामुळे मेले. त्यांची चिंता करू नकोस. कृष्ण हे यांबवू शकला असता. पण हे बघून देखील तो गप्प राहिला. शाप टाळणे त्याच्या हातात तरी होते का? कृष्णाचे अवतारकार्य पूर्ण झाले. ते आपल्या मित्रघमास गेले आहेत."

तुझ्या मीमां नकुल व सहदेवाबरोबर अनेक महान कार्ये केली आहेत. माझा विश्वास आहे की तुम्ही कृतार्थ झाला आहात. तुम्हाला पण लवकरच तलमगती प्राप्त होईल. काळ स्वतः सगळ्यांना बदलतो. हे जय काळाच्या आधीन

आहे. काळच आपल्यावर राज्य करत असतो. आपल्याला ताचबत असतो. तुझ्या अज्ञाते कार्य संपले होते. म्हणून ती गेली, हा काळाचा महिमा आहे. म्हणून तू चिंता करू नकोस". प्रहर्षिच्यासाठी त्याला समजावले.

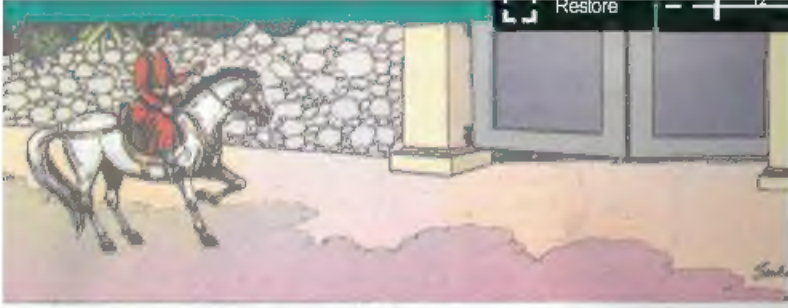
अर्जुन हस्तिनापुरास परत आला. युधिष्ठिराला सगळी हकीमत त्याने सांगितली.

हे सगळे ऐकल्यानंतर युधिष्ठिराच्या मनात महाप्रस्थान व्रथाचा विचार आला. तो अर्जुनाला म्हणाला "अर्जुना, काळ सर्व प्राण्यांना जखडून ठेवतो". यानंतर सर्व पांडवांच्या मनात महाप्रस्थान कल्प्याची इच्छा झाली. युधिष्ठिराने युयुत्सुला बोलावून त्याच्या हाती राज्य सोपवले.

आपल्या राज्यासाठी वारस म्हणून परीक्षित व इंद्रप्रस्थासाठी वज्राला राजा करणाऱ्याचा निर्णय झाला. दोघांवर देखरेखीचे काम सुभदेवर सोपवले. मग युधिष्ठिराने हारकेंत मेलेल्या लोकांचे श्राद्धप्रमाणे विधीपूर्वक श्राद्धकर्म केले. (ब्रम्हशः)

चांदोवा

साहसी योद्धा

धरणीकोटमध्ये एक बरतोज सत्रिय सदा होत। त्याचं नांव शूरवर्मा, त्याला एक सुंदर मुलगी होती, तिचे नांव मालिनी. ती नुसतीच रूपवती नव्हती, तर त्याच्या अपार संपत्तीची शरसवेष्टील होती. तिच्याशी लग्न करण्यास अनेक तरुण उत्सुक होते परंतु आपल्या प्रयत्नांत ते अपयशस्वी झाले. कारण आपल्या मुलीचा विवाह एखाद्या धाडसी योद्ध्याशीच करायचा, असं शूरवर्मनि ठरवलं होतं.

त्या शहरांत कीर्तिसिंह नांवाचा एक तरुण राहात होता. तोही अतिशय वेखणा होता. एकेकाळी त्याच्या बाडबडिलांची सत्ता कांही राज्यांवर होती. पण सध्या तो मात्र निर्पन होता. त्याची संपत्ती म्हणजे फक्त एक तलवार आणि एक पांढरा घोडा एवढीच होती. म्हणून तो सैन्यात भरती होऊन आपले पोट भरत होता. तो जरी जतिशय शूर होता, तरी आपल्या शौर्याची चुणुक दाखवण्याची संधी त्याला आजपर्यंत मिळालेली नव्हती.

एक दिवस कीर्तिसिंह वृत्त्या प्रवामाहून शहरांत परत येत होता. शहराच्या बाहेरच शूरवर्माचा सुंदर महाल होता, तो पाहून त्याने आपला घोडा तिथेच बांधला, उन्हांतून प्रवास केल्यामुळे त्याला खूप तहान लागली होती आपल्या घोड्याला ब स्वतःला प्यायला पाणी मिळायचे म्हणून तो महालाजवळ पोचला.

महालासमोर सुंदर झाडे व फुलझाडे असलेले एक उद्यान होते. झाडांच्यामधे कमळांनी मलेला एक तलाव होता. त्या तलावाच्या काठावर मालिनी बसलेली होती. पावलांचा आवाज ऐकून तिने कीर्तिसिंहाकडे मान वळवून पाहिले, आणि विचारले, "आपण कोण आहात? काय पाहिजे आपल्याला?"

मालिनीचे सौंदर्य पाहून कीर्तिसिंह चकित झाला होता. आणि खरं म्हणजे त्याचा देखणा, रुबावदार चेहरा पाहून मालिनीदेखील चकित झाली होती.

"मी फार लांबून प्रवास करीत आलोय, मी आणि माझा घोडा, दोघांनाही खूप तहान लागली आहे. आम्हाला प्यायला पाणी घाल का?" कीर्तिसिंहाने तिला विचारलं.

मालिनीने दोनदा टाळी वाजवली. तालीच एक सेवक येऊन उभा राहिला.

"यांना प्यायला पाणी घेऊन ये, नंतर घोड्याला घेऊन जा आणि त्याला पाणी पाज."

सेवकाने लगेच कीर्तिसिंहाला पाणी आणून दिले व नंतर तो घोड्याला घेऊन गेला.

तद्नान प्रागल्भ्यानंतर कीर्तिसिंहाचा थकवा दूर झाला. चरी बाजूला नजर फिरवून त्याने मालिनीला विचारले, "वा, हे उद्यान किती सुंदर आहे. इथे राहूनदेखील आपण उदास का आहात?"

"माझ्या बुद्ध्याचं कारणही तेच आहे, मला वाटतं की या जन्मी माझा विवाह होणं कठीण आहे. माझ्या वडिलांनी निर्णय घेतलाय की ते एखाद्या साहसी योद्ध्याबरोबर माझा विवाह करतील, जर भीम किंवा अर्जुनापैकी कुणी जिवंत असेल ताच माझा विवाह होईल, शर्ती नाही." मालिनीने आपल्या मनातली व्यथा प्रकट करीत उत्तर दिले.

"तर मग माझ्यासारख्या व्यक्तीला हे प्राय नाशकारक नाही. कारण मी एक साधा दैनिक आहे आमचे घराणें मीठे आहे, पण माझी संपत्ती म्हणजे फक्त ही तलवार आणि घोडा, इतकीच! मी साहसी आहे, धाडस करू शकेन - पण आजवर माझी पात्रता जोखण्याची संधीच मला अद्याप कधी मिळालेली नाही, जेव्हा केव्हा चांधोवा

मिळेल, तेव्हा माझं थक किती असेल कोण जाणे!" कीर्तिसिंह म्हणाला.

"मला सुखी कल्प्यासाठी आपल्यासारखी व्यक्ती योग्य आहे. परंतु माझ्या वडिलांचे समाधान होण्यासाठी आपल्यासारखी व्यक्ती कांही उपयोगी पडणार नाही." मालिनी म्हणाली.

ते दोघेजण बोलत होते तोपर्यंत सेवकाने घोड्याला पाणी पावून परत आणले.

"आता आपण परत जावं. अनोळखी व्यक्तीशी मी बोललेलं माझ्या वडिलांना आवडणार नाही." मालिनीने त्याचा नम्रपणें सांगितले.

कीर्तिसिंहही आपल्या घोड्यावर बसून घरी परत गेला. परंतु प्रयत्न करूनही मालिनीला तो विसरू शकला नाही. जर मालिनीला स्वतःची इच्छा पूर्ण करता आवी असती तर तिने

त्याच्याशी विवाह केला असता. या जाणिवेने त्याला जास्तच वाईट वाटत होते. तो डोंगरात भटक्याला जात असे व याच गोष्टीचा विचार करीत असे.

असाच एक दिवस तो डोंगरात हिंडत होता, तेव्हा एका ठिकाणी त्याला एक झोंपडी दिसली. झोंपडी समोरच एक म्हातारी आजीबाई बसली होती.

कीर्तिसिंहाचा चिंताक्रांत चेहरा पाहून तिने त्याला विचारले, "काय रे बाळ? तू इतका उदास कां दिसतो आहेस?" कीर्तिसिंहाची सारी कथा ऐकून आजीबाई झोंपडीत गेली. थोड्या वेळानंतर एक डबी घेऊन आली. "या डबीत एक बहानसा किडा आहे. ही जमिनीवर पाडलीस तर मंत्राच्या प्रभावाने त्या किड्याचे एका महासर्पात रूप बदलेल. तू जर त्याला मारलेस तर तू एक साहसी योद्धा म्हणून प्रसिद्धी

जुलै २००१

मिळवशील. प्रयत्न करून तर पाहा. कदाचित हिच्या मदतीने तुझी इच्छापूर्ती होऊ शकेल." असे म्हणत जागीने ती डबी कीर्तिसिंहाला दिली.

दुसऱ्या दिवशी कीर्तिसिंहाने ती डबी आपल्या कपड्यांत लपवली आणि तो शूरवर्माच्या बरी पोंचला. शूरवर्माने त्याचे स्वागत करून विचारले, "तू कोणत्या कामासाठी आला आहेस?"

"मी एका नवसिका शिपाई आहे. एक दोन छोट्या लढायांत मी भाग घेतला आहे. मोठ्या लढायांत भाग घ्यायची संधी मला अजून मिळाली नाही. पण जेव्हा मोठा मिळेल, तेव्हाच मी माझ्या शौर्याबद्दल बोलू शकेन." कीर्ति-सिंहाने सांगितले. "असामान्य शौर्याचे कृत्य केलेस की नंतरच मला येऊन भेट. तेव्हा आता तू इथून निघून जा." शूरवर्माने त्याला उत्तर दिले.

कीर्तिसिंहाने मान लवून अभिवादन केले व तो बाहेर आला. आपली डबी उघडून तो किडा त्याने खाली पाडला. दुसऱ्याच क्षणी बाहेर मोठा कोनाहज पेंकू आला व एकच गोंधळ माजला. सर्वजण महालाबाहेर आले. शूरवर्मदिवशील पळत आला.

बाहेर एक प्रचंड सर्प पुतूक्यात होता. मूर्तिमंत भीती समोर उभी राहिली होती.

"अरे, तुम्ही सारेजण बघत काय नसनात? त्याला ठार मारा आधी!" शूरवर्मा ओरडू लागला. पण कुणीही सर्पाबद्दल जाण्याचे धाडस केले नाही. उलट सगळेच दूर पळू लागले. "सकार, त्या मोठ्या सर्पाला मारणं म्हणजे काही

60

चांदोबा

लहानसहान गोष्ट थोडीच आहे?" सेवकांनी सांगितले.

"धांबा, मी पाहतां त्याच्याकडे!" असं म्हणून कीर्तिसिंहाने म्यामांतून आपली तलवार उपसली. परंतु तो सर्प शेपटीने कीर्तिसिंहाला फटके मारण्याचा प्रयत्न करीत होता.

कीर्तिसिंह तलवारीने सांपाची शेपटी काटण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु सांप त्याचा वार चुकवून कीर्तिसिंहालाच विळखा घालण्याच्या तयारीत होता. कीर्तिसिंहाने मोठ्या शिताफीने सांपाचा हेतू निष्कळ ठरवला. सांपही कीर्तिसिंहाच्या तलवारीच्या धाबापसून आपले रक्षण करत होता. पण शेवटी कीर्तिसिंहाने सांपाची शेपटी तोडली. त्यानंतर त्याने सांपावर अनेक बार केले व त्याला कमजोर बनवले आणि आपल्या तलवारीने अखेरस सांपाला मारून टाकले.

सांप-मागसाची ही भयंकर लढाई पाहणाऱ्यांचे शरीर घामाने ओलेपिंपिं मालेले होते. व ते सगळेच घाबरलेले होते. शूरवर्माच्या चेहऱ्याक

चांदोबा

61

जुलै २००१

मात्र आनंद भावत नव्हता.

तो कीर्तिसिंहाजवळ गेला आणि त्याच्या खांद्यावर प्रेमाने धांपत त्याने त्याला शाबासकी दिली. शूरवर्मा म्हणाला, "शाबस्ता तू खराच साहसी योद्धा आहेस." त्यानंतर सेवकांना बोलावून त्याने आज्ञा केली. "यांना चांगले अभ्यंगदान घालून नवीन कपडे द्या आणि पुरोहितांना बोलावणं पाठवा."

त्यानंतर मानिनी व कीर्तिसिंहाचा विवाह मोठ्या थाटात सज्जरा झाला. काही दिवसानंतर कीर्तिसिंह एक पैली व एक छोटी डबी घेऊन पर्वतराजीकडे गेला. त्या म्हालाच्या आजीला भेटून तो म्हणाला, "आजीबाई, ही घ्या तुमच्यासाठी एक भेट. आणि ही तुमची डबी. मी ती परत आणली आहे."

आजीबाईने पैली उघडून पाहिली. तर त्यांत सोने भरले होते. डबी उघडून पाहिली तर त्यांत तो किडा होता. तिने कीर्तिसिंहाला मनःपूर्वक जाशिराद दिला, "बाळ! दीर्घायुची छे आणि यशस्वी हो!"

स्वर्ग? नरक?

गमाच्या घडिरात एक प्रकांड पंडित प्रवचन करीत होते. पाप-पुण्य आणि स्वर्ग-नरक यांमधील माहिती ते ओल्याना समजावून सांगत होते.

"मैक्ष्यांनी हे सर्वच लक्ष्य असल्यातुनी ज्हालोकांत पुण्यकार्य करता करता पारिवारिक जीवनांत फारस गुंतून न जाता येऊन जगलात. त्यांना स्वर्गप्राप्ती अन्वय होता. पण हे विस्मृत केल्यास संपन्न नसत नसे. बायलांसाठी प्रथम आपल्या मनोवल्या बघून नष्ट करायला हव्यात. आपली बखी परमेस्वराने केवळित केली पाहिजे. अशा प्रकारे पुण्य मिळवून परमेस्वराने नरक जाण्याची ज्वाला धुळीत लावते, त्या नरकांनी हात बांधावेत." अर्थात असेल त्या धर्मगुरूला पंडितांनी आवाहन केले.

एकछंदीय सगळ्या श्रोत्यांनी हात वर केले. ते एक महात्मा शेतकरी होता. पंडिताने त्याच्याबद्दल विचारून पाहिले, पण तो शेतकरी तेव्हाच मरला होता. तेव्हा पंडितांनी जरा फोडून शब्दांत सांगितले. "इच्छांचे गुलाम होणे ही फारच सोपी गोष्ट आहे. शारीरिक सुखांत गुंग होऊन जे परमेस्वराने स्मरण करीत नाहीत, त्यांना नरकासाठी ही ठरवेली आहे. हे सार त्यांच्या मनांचे बळ आहे. थकवून घेऊन त्यांना नरकांत घेऊन जातील, आणि त्यांना अनेक तऱ्हेच्या घन्यालांना भोगायला लागतील. अशा घोर नरकांत गुलामा तर जावून राहते का? कधीही नाही, गुलामाची तल बाटणार नाही. तरिद्वारांत गुलामा सगळी इच्छा असलेच तर स्वर्गात असला हास नर करायला." त्या महात्म्याने शेतकऱ्याकडे वळून बघत पंडित बोलत होते.

हला असलेल्या श्रोत्यांपैकी कुणीही हात वर केला नाही. त्या शेतकऱ्याने या वेळेलाही हात बांधावला नाही. पंडितांनी थोडे देवून त्याचा विचारले, "आहे, तुम्हाला जायचं तरी कुठे? मी जेव्हा विचारांत की तुम्हाला स्वर्गात जायचं का, तेव्हा तुम्ही हात वर घ्यायला हास नर करायला." त्या महात्म्याने शेतकऱ्याकडे वळून बघत पंडित बोलत होते.

महात्मा शेतकरी खोकात खोकात बोलत राहला, "असा मला कुठेच जायची इच्छा नाही, मज्ही छोटी नात असत कुठे येतयला सगळी आहे. एखादी स्त्रालूनी बोलावी ना, काही गोष्ट बोलते बघा ना. त्या बोलण्यात किती आनंद आहे. आणि काही पंढरी गथ आता मागण आहे. पणुनचने सांगितलेय की यावेळी लिहा नही खोब होईल. म्हणून आता तर मला जगोवर त्याचीच वाट पाहण्याचीच."

- महेश

मृत्युपत्र

जेरुसलेम नगरांत एक प्रसिद्ध व्यापारी होता.

त्याला एकच मुलगा होता. व्यापारी दूर देशांत जाऊन व्यापार करीत असे. म्हणून त्याचा मुलगा घरी राहून शिक्षण घेत होता. व्यापारी जेव्हा परदेशी जाई तेव्हा त्याच्याबरोबर त्याचा एक गुलाम जात असे.

एकदा व्यापारी दूरच्या एका देशांत गेला होता, तेव्हा तो अचानक आजारी पडला. त्याचा अजार बरा होण्याचे काही दिवस दिसेना. आपला मृत्यु जवळ आला आहे हे जेव्हा व्यापाऱ्याला समजून चुकले तेव्हा व्यापाऱ्याला आपल्या मुलाच्या भविष्याबद्दल फारच काळजी वाटू लागली. कारण मुलगा अजून लहान होता.

जर व्यापाऱ्याने आपली सारी संपत्ती आपल्या मुलाच्या नांवाने लिहून देवली असती तर गुलामाने ती सारी हडप केली असती व मुलगा अनाथ झाला असता हे होऊनच ये म्हणून आपले मृत्युपत्र कशा प्रकारे लिहवे हे महत्वाचा मुद्दा होता. याबद्दल बराच विचार करून शेवटी

व्यापाऱ्याने एक निर्णय ठरवला.

आपले मृत्युपत्र लिहीण्यासाठी त्याने एका लेखकाला बोलावण्यासाठी गुलामाला शाहरांत पाठवले. याबाबतच माहीतगार असलेल्या एका लेखकाने व्यापाऱ्याने सांगितल्याप्रमाणे त्याचे मृत्युपत्र लिहून तयार केले. त्या मृत्युपत्रानुसार व्यापाऱ्याने आपली सारी संपत्ती गुलामाच्या नांवाने लिहीली, व त्यात एक कलम घातले की व्यापाऱ्याच्या मुलाने वडिलांच्या संपत्तीमधून कोणतीही एक गोष्ट मागून घ्यावी. या विचित्र मृत्युपत्राचा हा सारांश होता.

लौकिक त्या आजारांत व्यापाऱ्याचे निघून गेले. गुलाम त्याचे मृत्युपत्र घेऊन जेरुसलेमला परत आला. मृत्युपत्रानुसार त्याने सान्या संपत्तीवर आपली मालकी जाहीर केली.

आपल्या वडिलांच्या मृत्युची बातमी जेव्हा मुलाला कळली, तेव्हा त्याने सारी संपत्ती आपल्या स्वाधीन करण्यास गुलामाला सांगितले.

एक ज्यू लोक कथा

गुलामानें संपत्ती कायचे नाकारले आणि मुलाला त्याच्या बडिलांचे मृत्यूपत्र दाखवून म्हटले, "हे तुझ्या बडिलांचे मृत्यूपत्र आहे. त्यांच्या इच्छेनुसार त्यांची सारी संपत्ती माझ्या मातकीची झाली आहे. आता त्यांतली तुला जी एखादी गोष्ट स्वतःसाठी हवी असेल ती सांग, ती मी पसंत करून देऊ शकतोय."

व्यापाऱ्याच्या मुलाला ते मृत्यूपत्र पाहून आश्चर्य वाटले काय करावे ते त्याला समजेना. शेवटी तो आपल्या बडिलांच्या एका मित्राला भेटायला गेला आणि त्याने त्याचा सल्ला मागितला. ते बुद्ध गृहस्थ अतिशय बुद्धिमान आणि ध्येयहारकुशल होता. त्याने मुलाचे बोलणें चमत्पूर्णक ऐकले व तो म्हणाला, "जेटा, तू काळजी करू नकोस. यांत तुझी काहीही सुकसान होणार नाही. तुझ्या बडिलांनी असे मृत्युपत्र लिहून तुझ्यावर मोठा उपकार केलेला आहे. उद्यां तू न्यायालयांत ये. मुलामाला सांग की ते

मृत्युपत्र बेऊन न्यायाधीशाकडे ये. तिथें मी जे सांगिन त्याप्रमाणें जर तू केलेस तर तुला भलंच होईल."

दुसऱ्या दिवशी सकाळी व्यापाऱ्याच्या मुलगा व तो गुलाम, ते मृत्युपत्र घेऊन न्यायालयांत गेले. न्यायाधीशाने मृत्युपत्र पुन्हा वाचले गेले.

न्यायाधीशाने मुलाला विचारले, "तू मृत्युपत्र वाचवेल आता ऐकलं आहेसच! आता तुझ्या पित्याच्या संपत्तीमधून तुला काय हवंय?" या प्रश्नाचे उत्तर त्या बुद्ध गृहस्थाने मुलाला अगोबरच सांगून देयले होते. व्यापाऱ्याच्या मुलाने आपल्या बडिलांच्या गुलामाकडे बोट दाखवून म्हटले, "मला हा गुलाम हवा आहे." न्यायाधीशाने गुलामाला व्यापाऱ्याच्या मुलाच्या स्वाधीन केले. अशा तऱ्हेने व्यापाऱ्याने गुलामाच्या नांवाने लिहीलेली सारी संपत्ती त्याच्या मुलाच्या हातांत आली.

जुलै २००१

64

चांदोबा

भारताची ओळख

प्रश्नावली

५ जून या जागतिक पर्यावरण दिनच्या स्मृती निमित्त या महिन्याची प्रश्नावली भारताचा निर्माण, भूगोल व पर्यावरण यावर आधारित आहे. तुमची माहिती किती अभ्यासक आहे याचा पडताळा घ्या.

१. भारतातील सगळ्यांत जास्त लांबीची नदी कोणती?
२. कोणती नदी पूर्वी 'बितस्ता' नावाने प्रसिद्ध होती?
३. भारतातील सर्वत उंच पर्वताचे नांव 'गोंडविन् ऑपस्टिन' हे आहे. बियॉग्राद त्याला दुसऱ्या कुठल्या नावाने ओळखतात?
४. भारतातील दुय्यम क्रमांकाचे उंच शिखर कोणते?
५. राष्ट्रीय नव योजनेप्रमाणे जमिनीच्या कांही टक्के भागावर निम्नानपक्षी अभूक टोके वंगल असले पाहिजे. हे टोकेवारी किती आहे?
६. कुठल्या राज्यात सर्वात कमी जंगल आहे?
७. 'प्रोसेक्ट टायगर' केशव सुर्वे झाला?
८. 'नवसरोवर' कुठे आहे? तेथे तुम्ही कस पाहू शकता?
९. कोकसा खाणकाम भारतात केव्हा सुरू झाले? कोठे?
१०. कोकसा उत्पादनात जगात भारत कितीव्या क्रमांकावर आहे?
११. कोकसा खनिजाची जगातील सर्वात मोठा साठा भारतात आहे?
१२. 'नैसर्गिक इतिहास संग्रहालय' कोठे आहे?
१३. 'अल्वी पर्वत टॉप' कुठल्या राज्यात आहे?
१४. कुठल्या नदीवर 'विठ्ठल प्रकल्प' बांधला आहे?
१५. स्टेलू मथील कोलाच्या सोन्याच्या खाणी तयकरच बंद होणार, उशी कुठलीच यातमी आली होती. तेथे प्रथम खाणकाम केव्हा सुरू झाले?

(उत्तर पुढील अंकी)

मे मधील प्रश्नावलीची उत्तरे

१. गंगा-जमुनी	'शकुन्तला'चे संकजीत साधनार करणारे ते
२. डॉ. जे. व्ही. वेंकट. त्या	पहिले गृहस्थ होते
वि. अ. प्रो. वि. कल. गोशमटीच्या अध्यक्ष	४. 'हा पार्लिये'
होत्या	५. 'मेडलिन स्लेड' हे 'मीशा बेन' असे नांव घेतले.
३. मर. विन्सन जोन्स, कॅलिफोर्नियाच्या	६. 'मदर टेरसा.'

चांदोबा

55

जुलै २००१